

**T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**ATAOL BEHRAMOĞLU ŞİİRLERİ ÜZERİNE PSİKANALİTİK BİR
İNCELEME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Figen YILMAZ

Psikoloji Anabilim Dalı

Psikoloji Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Şahide Güliz KOLBURAN

Ekim, 2019

T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ATAOL BEHRAMOĞLU ŞİİRLERİ ÜZERİNE PSİKANALİTİK BİR
İNCELEME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Figen YILMAZ
(Y1612.270022)

Psikoloji Anabilim Dalı

Psikoloji Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Şahide Güliz KOLBURAN

Ekim, 2019

T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ ONAY FORMU

Enstitümüz Psikoloji Anabilim Dalı Psikoloji Tezli Yüksek Lisans Programı Y1612.270022 numaralı öğrencisi Figen YILMAZ'ın "ATAOL BEHRAMOĞLU ŞİİRLERİ ÜZERİNE PSİKANALİTİK BİR İNCELEME" adlı tez çalışması Enstitümüz Yönetim Kurulunun 27.06.2019 tarih ve 2019/15 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile Tezli Yüksek Lisans tezi 25.10.2019 tarihinde kabul edilmiştir.

<u>Unvan</u>	<u>Adı Soyadı</u>	<u>Üniversite</u>	<u>İmza</u>
ASIL ÜYELER			
Danışman	Dr. Öğr. Üyesi	Şahide Güliz KOLBURAN	İstanbul Aydın Üniversitesi
1. Üye	Prof. Dr.	Necat BİRİNCİ	İstanbul Aydın Üniversitesi
2. Üye	Dr. Öğr. Üyesi	Derya DENİZ	İstanbul Kültür Üniversitesi

ONAY

Prof. Dr. Ragıp Kutay KARACA
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Ataol Behramoğlu Şiirleri Üzerine Psikanalitik Bir İnceleme” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim. (.../.../20..)

Figen YILMAZ

ÖNSÖZ

Psikanaliz, insan duygu, düşünce, davranış ve zihinsel süreçlerini bilimsel bir çerçeve içerisinde açıklamaya çalışır. Bunu yaparken de klinik verileri esas alır. Sigmund Freud, düşünce ve kuramlarını geliştirmede sadece klinik verileri yeterli bulmaz. Edebiyat metinlerini de klinik verileri doğrulamak amacı ile sına materyali olarak kullanır. Freud'dan günümüze kadar ve günümüzde de kimi psikanalistler çalışma alanları üzerine bazı olguları inceler, kavram ve kuramlarını kurarken edebiyat metinlerinden de yararlanırlar. Bu çalışma şekli tek taraflı kalmaz. Özellikle edebiyat alanında yapısal eleştirinin yaygın olarak kullanılmaya başlanmasından sonra bazı edebiyat eleştirmenleri de, yaptığı çalışmalarında psikanalizin ortaya koyduğu kavram ve kuramlardan sistematik ve sistematik olmayan şekillerde yararlanma yolunu benimsemişler, hatta bununla da kalmayıp yaptıkları incelemelerin çerçevesini psikanalitik bir kuram üzerine kurmuşlardır. Bu yolla hem psikanalistlerin ortaya koyduğu kavram ve kuramlara örnekler vermişler hem de edebiyat metinlerinin çözümleme ve anlamlandırılmasını kolaylaştırmış, özellikle şiirlerdeki gizli zenginliklerin ortaya çıkarılmasını sağlamışlardır(Nayk, 2012:1-5).Bu çalışmada Psikanalitik araştırmaların verileri ile Ataol Behramoğlu'nun şiirleri, psikanalitik dinamikleri açısından bütüncül bir yaklaşımla incelenmiştir. Bu yapılırken klinik veriler ve istatistiksel bilgiler konuya dahil edilmemiştir. Çalışma söylem analizine göre gerçekleştirilmiştir.Çalışmanın amacı Freud'dan bu yana belli başlı psikanalistlerin ortaya koyduğu kavram, kuram ve psikososyal gelişim dönemlerini, Ataol Behramoğlu'nun şiirlerinin analizi sonucu elde edilen verilere göre delillendirmektir.Çalışma Önsöz dışında, Girişle beraber dört bölüm, Sonuç ve Kaynakça olarak belirlenmiştir.Böyle bir çalışma konusunu uygun gören, çalışmam süresince beni yönlendiren ve önüme çıkan zorlukları aşmama yardımcı olan sayın hocam Dr. Öğretim Üyesi Şahide Güliz Kolburan'a, tezime yapmış olduğu değerli katkılarından dolayı Dr. Öğretim Üyesi Derya Deniz'e ve ikinci yüksek lisans tezimde de beni yalnız bırakmayan, kültürel ve akademik gelişmem için değerli tecrübe ve bilgi birikimini benimle paylaşan sayın hocam Prof. Dr. Necat Birinci'ye şükran borçluyum.

Ekim , 2019

Figen YILMAZ

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	vii
1. GİRİŞ	1
2. 2. GENEL BİLGİLER.....	3
2.1 Ataol Behramoğlu	3
2.2 Psikanaliz, Sanat Ve Edebiyat.....	5
2.2.1 Sanat Eseri.....	5
2.2.2 Yaratıcılık: Edebi Eserin Oluşumu, Devreleri, Baskılama Bariyeri Ve Sanatçı	6
2.2.3 Düş, Düşlem, Gündüz Düşleri, Rüyalarda, Görselleşme ve Sözelleşme.....	9
2.2.4 Kolektif Bilinçdışı , Arketipler Ve Sanatçı	10
2.2.5 Aşağılık Duygusu ve Sanatçı	12
2.2.6 Oceanic “Akışkanlık” Duygusu ve Sanatçı	13
2.2.7 Dünya İle Aşk İlişkisi ve Sanatçı	13
2.2.8 Başkaldıran İnsan: Sanatçı	14
3. YÖNTEM.....	15
4. ANALİZ	16
4.1 Erikson’un Psikososyal Gelişim Dönemlerine Göre Ataol Behramoğlu’nun Şiiri	24
4.1.1 Yakınlığa Karşı Yalıtılmışlık(17-30 Yaş).....	24
4.1.2 Yetişkinlik: Üretkenliğe Karşı Durgunluk (30-60 Yaş).....	27
4.1.3 Yaşlılık: Benlik Bütünlüğüne Karşı Umutsuzluk(60 ve Sonrası Yaş).....	30
4.2 Ataol Behramoğlu’nun Şiirlerinde Öne Çıkan Kavramlar.....	33
4.2.1 Uçurum.....	33
4.2.2 Yalnızlık	40
4.2.3 Tükenmişlik	53
4.2.4 Kaçış.....	60
4.2.5 Ölüm.....	64
5.SONUÇ.....	73
KAYNAKLAR	74
ÖZGEÇMİŞ.....	79

ATAOL BEHRAMOĞLU ŞİİRLERİ ÜZERİNE PSİKANALİTİK BİR İNCELEME

ÖZET

Bu alışmada Ataol Behramoğlu'nun Şiirlerini psikanalitik açıdan inceleyebilmek için Freud başta olmak üzere Jung, Adler, Karnick, Rank, Kris, Greenacre, Coover gibi edebiyat metinlerini kullanan psikanalistlerin görüşleri belirlendi. Bu görüşler ışığında Ataol Behramoğlu'nun Şiirleri okundu, nitel araştırma yöntemleri ile çalışmaya alınacak malzeme toplandı. Bunlar söylem analizi yöntemi ile incelendi ve işlendi. Daha önce edebiyat metinlerinden kendi yöntemlerine delil gösteren psikanalistlerin görüşlerine göre sıralandı ve Erikson'un bireyin psikososyal gelişim kuramına, diğer psikanalistlerin Uçurum, Yalnızlık, Tükenmişlik, Kaçış, Ölüm gibi kavramları açıklamalarına delil olarak gösterildi.

Anahtar Kelimeler: *Ataol Behramoğlu, sanat, edebiyat, Şiir, psikanaliz*

A PSYCHOANALYTICAL STUDY ON ATAOL BEHRAMOĞLU'S POEMS

ABSTRACT

In this work, in order to study Ataul Behramoglu's poems from a pschonalytical perspective, the views of psychoanalists such as Freud, Jung, Adler, Karnick, Rank, Kris, Greenacre, and Coover who use literature manuscripts have been gathered. In the light of these views, Ataul Behramoglu's poems have been reviewed and the ones that will be studied with qualitative research techniques have been selected. The selected poems have been inspected and processed using narrative analysis technique. They have been sorted with respect to the views of the pschoanalists who showed literature work as evidence of their own approaches. Finally, the sorted poems have been used as evidence to the explanations of the concepts of cliff, solitary(loneliness), exhaustion,escape, death as well as Erikson's theorem of individual's psychosocial progress.

Keywords:*Ataul Behramoğlu, art,poetry,psycho-analysis*

1. GİRİŞ

Ataol Behramoğlu 1960'lı yıllardan günümüze şair, deneme, fıkra, tiyatro yazarı, gazeteci, çevirmen, yayıncı, fikir adamı ve akademisyen olarak Türk kültür hayatında entelektüel kimliğini daima canlı tutmuş ve geliştirmiş bir kültür ve bilim adamıdır. Bu çok yönlülüğü içinde en çok şair olarak tanınır.

Biz daha önce Behramoğlu üzerine, şiirlerini merkeze almak suretiyle, Yeni Türk Edebiyatı Yüksek Lisans tezi olarak bir monografi çalışması yaptık. O çalışmada şairin hayatı ve daha çok şiir faaliyetleri genel şekilde anlatıldı. (Yılmaz,2017:336 s.). Bütün şiirlerinin bir yaşantı üzerine kurulmuş, renkli bir bilinçdışı malzemeye yaslanmış olduğu görüldü. Bu tespit, Psikoloji Yüksek Lisans tezi olarak Behramoğlu'nun şiirleri üzerinepsikanalitik açıdan bir inceleme yapma düşüncesini uyandırdı.

Her şiir, kendi içinde bir bütündür ve o bütün içinde incelenir. Çalışmamızda Behramoğlu'nun şiirlerini tek bir şiirmiş gibi ele alıp değerlendirme yolu uygun görüldü.. Bunu yapmak için de Freud'dan bu yana belli başlı psikanalistlerin, edebiyat metinlerinin değerlendirilmelerinden elde ettikleri sonuçlar göz önünde tutuldu.

Edebi eseri açıklamak ve yorumlamak için tutulan yollardan biri de eserin psikanalitik bakış açısına göre incelenmesidir. Bu tarz çalışma ilk defa Sigmund Freud tarafından yapılmış, Freud, önce yazarı merkeze alarak edebiyat metnini inceleme yoluna gitmiş (Freud,1944;1993) daha sonra, yazardan hareketle eserdeki kahramanların incelenmesi ile yeni bir edebi inceleme yolu denemiş, bunu da klinik bulgularına edebiyat metinleri ile delil gösterme amacıyla yapmıştır.

Edebi esere psikanalitik yöntemlerle yaklaşma şekli, hem yazarın ruh dünyasının daha iyi tanınmasına, hem de eserin ortaya çıkmasını hazırlayan dinamiklere ulaşmaya yol açmıştır.

Yazar, eserini psikanalistlerin üzerinde durduğu problemlere göre kaleme almaz. Bu problemler edebi eserde başlangıçtan beri vardır. Ancak Freud ve onu takip eden psikanalistler, bu problemlere, eserin iç dinamikleri ile yaklaşmış, elde ettikleri bulguları tanımlamış, sistemleştirmış ve onları, ürettikleri kavramlar etrafında kmelendirmışlerdir.

Psikanalitik edebiyat eleştirmenleri, çalışmalarını yaparken psikanalistlerin ortaya koyduğu görüşleri esas alırlar ve bu görüşleri edebi eser üzerine uygularlar.

Başta Freud olmak üzere ilk kuşak psikanalistler sanat eserlerini ve özellikle edebi metinlerini, psikanalitik kanaatlerini doğrulamak için malzeme olarak kullanmışlardır(Freud; Jung; Adler, 1981).

Yazarların, özellikle şairlerin eserleri, psikanalitik açıdan önemli malzemeler taşır. Bunun nedeni de, yazar ve şairlerin, eserlerinde kendi ruh halleri hakkında açık ve anlaşılır ip uçları vermeleri ve daha çok kendilerini anlatmış olmalarıdır(Trilling, 1969:27-35).

Sanat eserinin, yazarın kişiliği ve hayatının çeşitli devreleri ile yakından ilişki vardır(Moran, 2007:132).

Psikanalitik edebiyat araştırcıları çalışmalarında bu durumu daima gz önünde bulundururlar. Çalışmamızda bu yaklaşım daima gz önünde tutuldu ve çalışma *söylem analizi* yöntemleri çerçevesinde sürdürüldü.

Çalışma nitel malzeme üzerine söylem analizi yöntemleri kullanılarak yapıldı. Çalışma sonucunda bazı psikanalistlerin edebiyat metinlerinden aldıkları örneklerle delillendirdikleri kavram, kuram ve sosyal gelişim değerlendirmelerine söylem analizi yolu ile yeni örnekler bulundu.

2. 2. GENEL BİLGİLER

2.1 Ataol Behramoğlu

Ataol Behramoğlu 13 Nisan 1942 tarihinde Çatalca'da doğdu. Babası Haydar Bey Ziraat Mühendisidir. Annesi İsmet Hanım'dır. Babası Haydar Bey Kars'ta görev yaparken ikişer yıl arayla 1944'te Namık Kemal, 1946'da Nihat Behram, 1948'de de kardeşi Yusuf Turan doğdu.

Behramoğlu Kars'ta geçen ilk çocukluk devresinin kişiliği üzerinde derin izler bıraktığını ifade eder. Ve bu izler şiirinde Kayabaşı Uçurumu, Kars ayı vb. yansımalarla kendini gösterir.

Haydar Bey'in tayini Kars'tan ankırı'ya çıktıktan sonra Behramoğlu, ilkokul üçüncü sınıftan itibaren ortaokul ve liseyi ankırı'da okudu.

Behramoğlu'nun ilk şiiri 1960 yılında Yeni ankırı gazetesinde yayınlanan *Melankolidir*. Aynı yıl Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne kayıt yaptırır. Bir süre Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nin Felsefe Bölümü'ne devam eder.1962 yılında aynı fakültenin Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne geçer. Yine aynı yıl İşçi Partisi'ne üye olur. Ve böylelikle Behramoğlu için eylem ve şiir beraberliği başlamış olur.

İlk bildiri: Doğuş 1964 yılında Refik Durbaş'ın *Evrım* dergisinde *Ankara Genç Kuşak Sanatçıları* ortak adı ile yayınlanır. 1965'in Eylül ayında ise ilk şiir kitabı *Bir Ermeni General* basılır. Yine aynı yıl yazdığı ama nedense yayınlamadığı, yazıldığı günlerden itibaren solcu ve sosyalist gençliğin, ortak değer ve atmosfer oluşturmada, duygu, heyecan ve eylem paylaşımında bir nevi kolektif metin olma özelliği kazanmış, hemen her toplantıda okunan, şairi ile birlikte anılan, bir dönemin sembolü olmuş ikinci şiir kitabına adını veren *Bir Gün Mutlaka, isimli şiir* yedek subay öğrenci iken *Papirüs* dergisinde yayınlanır.

Behramoğlu 1 Nisan 1967'de Tuzla Piyade Okulu'nda yedek subay öğrencilik eğitimine başlar. Daha sonra ise Trabzon'a atanır. Yine ilk evliliğini bu dönemde

Necmiye Alpay ile gerçekleştirir. *Yıkılma Sakın isimli* şiirler İsmet Özel ile karşılıklı olarak askerdeyken yazılır.

Behramoğlu Trabzon'dan bir nevi Malazgirt'e sürgün edilir. Daha sonra 1 Mayıs 1969'da terhis olur. *Ant Soruşturmasını* takiben Mart 1970 de *Halkın Dostları* dergisi yayınlanır.

Behramoğlu'nun yurt dışı serüveni 6 Eylül 1970'de başlar. Londra, Paris, Moskova yıllarında çok önemli eserler verir. Ve her yönden şair bu yıllarını dolu dolu geçirir.

1 Ocak 1975'te *Militan* dergisini çıkarır. Sonra *Militan*, Haziran 1976 tarihinde çıkan on sekizinci sayısı ile yayımına son vermek zorunda kalır.

şair 20 Nisan 1976 gecesi annesi İsmet Hanım'ı bir kalp krizi sonucu kaybeder. Ve bu durum Behramoğlu'nun şiirlerinde kapanmaz bir yara olarak kendini gösterir. Bu, Behramoğlu'nun şiirine yas ve kayıp nesne duyguları taşır.

Behramoğlu'nun şiirleri Yunanca, İtalyanca, İngilizce vb. bir çok dile çevrilir.

12 Eylül 1980 sonrası Behramoğlu'nun genel sekreteri olduğu Türkiye Yazarlar Sendikası ve hem kurucusu hem de üyesi olduğu Türkiye Barış Derneği de kapatılır. Ve şair Maltepe Askeri Cezaevi'ne gönderilir. alışmalarına burada da devam eder. Cezaevindeyken Afrika Yazarlar Birliği'nin her yıl düzenlediği *Lotus Edebiyat Büyük Ödülü* Ataol Behramoğlu'na verilir. 14.11.1983'te Barış Derneği Davası sonuçlanır. Ataol Behramoğlu sekiz yıl ağır hapis, bir o kadar da sürgün cezasına çarptırılır. Teslim olmaz. Ve böylelikle 1989 yılına kadar sürecekle sürgün hayatı başlamış olur.

Artık Behramoğlu, on dört yıl önce Paris'e gelmiş, acemi yabancı ortamlarda hayat tecrübesi olmayan genç değildir. Aradan geçen on dört sene onu hem edebiyat, hem yabancı diller, hem de yaşama tecrübesi bakımından geliştirmiş, kendini bu yıllar içinde yetiştirmiş daha sağlam, kalıcı, üzerine hayatını kurabileceği temel çalışmalara yönelebilecek donanıma sahip kılmıştır.

Sorbon Üniversitesi III'te yüksek lisans yapar. Paris'te *Anka* dergisini çıkarır. Sonra yanına ikinci eşi olan Ludmila ve kızları da gelir.

Daha sonra Behramoğlu 27 Haziran 1989'da Türkiye'ye döner. Ve bütün ülkeyi gezerek Şiirlerini okumaya, *Cumhuriyet* gazetesinde yazmaya başlar. Ve sonra İstanbul niversitesi'nde akademik hayata adım atar.

Kızı Barış'ın annesi Ludmila'dan ayrılmıŐtır. nc evliliğini Hülya İŐbilir ile yapar. Daha sonra ardı ardına *AŞk İki Kişiliktir*, *Yeni AŞka Gazel*, *Hayata Uzun Veda*, *Okyanusla İlk Karşılaşma* vb. kitapları yayınlanır.

Unesco tarafından 21 Mart tarihinin *Dünya Şiir Günü* olarak kabul edilmesi dolayısıyla 2003 *Dünya Şiir Günü Şiir Büyük dl* Ataol Behramoğlu'na verilir. Yine Behramoğlu Rusya Federasyonu tarafından 2007'de *Yabancılara PuŐkin dl* ne layık görülmüŐtür.

2016 yılında, merkezi Brüksel de olan *Avrupa Homeros Edebiyat dl* Kurulunca iki Şaire verilecek Homeros edebiyat madalyasını biri Çinli Şair JidiMajia'ya diğer Behramoğlu'na verilmiŐtir.

Behramoğlu halen İstanbul Aydın niversitesi'nde ğretim üyesidir. Ve haftalık Cumhuriyet gazetesindeki yazılarına devam etmektedir. Aynı zamanda Türkiye genelinde Şiir syletilerini ve toplantılarını sürdürmektedir.

2.2 Psikanaliz, Sanat Ve Edebiyat

2.2.1 SanatEseri

Ataol Behramoğlu zaman zaman, sanat eseri oluŐturabilmenin zgr düşünce ile ilgi ve ilişkisi üzerinde düşüncelerini ortaya getirmiştir. İnsanı, teki canlılardan ayıran, özgürlüğünü sağlayan düşünme ve düşüncelerini ifade etme yeteneğidir. Bu yeteneğin, siyasal, sosyal, toplumsal, kişisel, psikolojik ve daha başka nedenlerle baskı altına alınması, kişinin zihinsel yeteneklerini kaybetmesi sonucunu getirir.

Sanat eseri, insanın zihni üretiminin özel bir biŐimidir. Bu retimi insan, hayal gücünün oluşturduğu fantezilerle geliştirir, geniŐletir. Sanat alanındaki baskı ve yasaklar, insanın sadece düşünme kabiliyetini değil, muhayyilesinin de bütün zenginliğini köreltir.

2.2.2 Yaratıcılık: Edebi Eserin Oluşumu, Devreleri, Baskılama Bariyeri Ve

Sanatçı

Konusu sanat olan yaratıcılık psikanalistlerin daima ilgisini çekmiştir. İnsanın yaratıcı özelliği üzerinde psikanalitik anlamda ilk defa Sigmund Freud durmuştur. Freud, kendisinin kurduğu psikanaliz metodunu sadece ruhsal hastalıkları tedavi amaçlı kuram ve yöntem olarak görmez, aynı zamanda *yaratma işinin* psikolojik zemin ve dinamiklerini gösteren ve sanatçıda yaratma sürecinin nasıl ortaya çıktığını araştıran bir bilim alanı olarak da görür. Freud sanatçıyı, özellikle şair ve yazarları *Yazar ve Düşlem* başlıklı yazısında *şu sanatçı denenacayip kişi* olarak nitelendirir ve onları *bilinç dışının konuşmasına izin verecek cesareti olan kişi* olarak tanımlar. Bunu da kabul edilemez, tehdit ve acı verici dürtü, duygu ve düşüncelerin bilinç dışına itilmesi olgusunu karşılamak üzere kullandığı bastırma mekanizmasının esnekliği kavramı ile açıklar (Freud, 2007:104). Freud sanatı hayal kurmakla ilişkilendirir. Ona göre sanatçı da bir insan olduğuna göre onun da gerçekleştiremediği bazı arzuları vardır. Bu arzuları eseri aracılığıyla başkalarına aktarır ve bu yolla kendini tatmin eder (Freud,1979:17-18; Çelikkan, 2017:223-224). Bu anlayışa göre eser, bilinç dışındaki bastırılmış arzuların kılık değiştirerek bilinç düzeyine çıkması olayıdır. Buna yüceltme mekanizması denir. Kişideki cinsellik ve saldırganlık temelli dürtülerin asıl amaç ve nesnelere kopartılarak toplumun benimseyip kabul edebileceği bir şekilde duyurulmasıdır. Freud'a göre sanatın kaynağı bu yüceltme mekanizmasına bağlıdır (age:32).

Schachtel'e göre yaratıcılığın temel koşulu dünyaya açık olmaktır. Ona göre yaratıcılık çevreye, duygu, düşünce ve sezgi ile yaklaşmakla ve bu yaklaşmanın zihinde tekrarı ile olur. (Cebeci, 2004:146).

Bireyde, farkında olmadan, hayatın nesnelere karşı oluşan arzular, istekler, dürtüler, duygular, korkular, heyecanlar, sevinçler, üzüntüler, vb. bilinç dışına itilir, orada depolanır ve baskılanır. Ancak bu ruhsal materyaller hiçbir zaman kaybolmazlar ve enerjilerini yitirmezler. Bilinç dışında etkin durumda kalarak bireyin davranışlarını sürekli etkilerler. Ancak birey bu etkinin farkında değildir. (Freud,1979: 17-18; Çelikkan, 2017: 223-224).

Bilinç dışı, zaman ve mekân kavramlarının, gerçeklik prensibinin geçerli olmadığı, hayatın ilk dönemlerine ait duygu, düşünce ve isteklerin egemen olduğu bir tür ilkel psikolojik alandır. Bu alanda bulunan kişiye sıkıntı veren istek, dürtü,

olumsuz istenmeyen duygu ve düşünceler veya toplumu tehdit edici davranış ve arzular vb. psikolojik malzemenin bilinç düzeyine çıkması ise hem bireysel hem de toplumsal nedenlerle engellenir.. Bilinçdışından bilinç alanına malzeme akışı rüyalar, dil sürçmesi, psikopatolojik semptomlar gibi olgular ya da sanat eseri aracılığıyla olur.(age.107).

Genel anlamda sanatkâr, özel olarak edebiyatçı kendi bilinçdışında yığılmış yukarda işaret ettiğimiz türden ve başka her çeşit malzemeyi, ortalama insandan daha rahat biçimde bilinç düzeyine çıkarıp, yani *bastırma bariyerinden* geçirip onları işleme, değiştirme, yeniden kurma yeteneği olan kişidir.

Sanatçının diğer insanlardan farkı, bilinçdışıyla temas kurabilme güç ve kabiliyetinden gelir. Bu özellik sanatçıyı farklı ve duyarlı kılar.(age:120).

Freud'a göre bir nevi nevroz hastası olan sanatçı, bilinçdışında tuttuğu ve bastırma mekanizması yolu ile kontrol ettiği çeşitli duygu ve düşünceleri, bir başka ifade ile "hayat enerjisi" ni açığa çıkarıp eserine yansıtma yolu ile rahatlar (age:121).

Rank' a göre, büyük bir gayret sonucu ortaya getirilen eser, sanatçının egosunun sadece bir bölümünü gösterir. Bu bile sanatçıyı ortalama insanın üzerine çıkaran bir etki taşır. Sanat eserinin, okur ve dinleyicilerle buluştuğu süreç içinde, sanatçı, eser ve diğerleri aynı duygu atmosferi içinde bütünleşirler. Bu atmosferden çıkıp kendilerine döndüklerinde dünyaya ve hayata bakışlarının da daha zenginleşmiş olduğunu hissederler. Rank'a göre sanatçı kendi kendisini yaratan ve bu yarattığı hali ile *diğer insanlara ulaşmak ihtiyacı duyan kişidir* (Cebeci,2004:127).

OttoRank' a göre *ortalama insan* toplumun önüne getirdiği değerlere boyun eğer, onları kabullenir, onlarla yaşar. Nevrotik insan ise hem toplumsal ideolojiye hem de kendi içinden gelen taleplere karşı çıkar, onları dinlemeyi reddeder. Sanatçı ise bir ara yol bularak *geçici* hayatı *kalıcı* bir eserin içinde ölümsüzleştirmeyi dener.

Rank, sanatçının, Freud'un söylediği gibi nevrotik bir kişilik olduğu, sanat eserinin de nevrotik bir ürünü ifade ettiği yolundaki görüşlere katılmaz. Ona göre sanatçının yaratıcı bir kişiliği vardır. Ve bu kişilikte iradenin gücü baskındır. (Cebeci, 2004: 127-128).

Yaratıcı kişi, içgüdülerinden kaynaklanan veya bilinçdışından bilinç yüzeyine çıkan malzemeyi sanat eserine dönüştürür(Rank, 2016:12

Psikanalitik edebiyat eleştirisinde önemli bir diğer isim de ErnstKris'tir. Kris, normal sanatçı ile psikotik sanatçı arasındaki ayırma dikkat eder. Ona göre psikotik sanatçı, bir kitleye yönelik eser vermektense dünyayı değiştirme amacına yönelik eserler vermek ister.

Kris'e göre normal sanatçı ise insanları etkileyebilmek için dünyayı resmetmeye çalışır.

Kris için yaratıcılık, egonun, olması gerekenden daha başka bir düzlemde tatmin yolu arama, bulma anlamına gelen *egonun hizmetinde bir gerileme* (regresyon) yi ifade etmektedir(Kris, 2013:27).

Ego hizmetinde gerileme anlayışında, sanatçı, ego kontrolünde olarak çok daha ilkel düzeylere inmekte, bulduğu bilinçdışı materyale estetik boyutlar kazandırarak onu dışa vurmakta, bilinç düzeyine getirmekte, taşıdığı bu yığınhalindeki malzeme üzerinde bilinçli olarak çalışmakta ve onlardan bir sanat eseri ortaya koymaktadır(age:27).

Çalışmalarında, daha çok, sanatçının kimliğini ve bu kimliğin sanat üzerine nasıl yansıdığını ve eseri nasıl oluşturduğunu araştıran Kris, Freud'un söylediklerine yakın bir çizgi üzerinde yürümüş ve Freud'un kuramını geliştirmiştir (age).

Bir diğer konu ise yaratıcılığın süresidir. Yaratıcılığın nispeten erken bir dönemde bittiğine ilişkin görüşlerin yanı sıra, tam karşı fikri savunan görüşler de vardır. Bir yazarın en başarılı yapıtlarını oluşturduğu belirli bir dönemden bahsetmek bazı durumlarda mümkün gözükmemektedir. Örneğin büyük İngiliz Romantik şairi Wordsworth, kariyerinin ileri yıllarında çok miktarda, ancak kalite olarak düşük değerde ürünler vermiş ve bu yüzden alaylı bir biçimde "Wordswords" (laf-laf) ve "Worseworse" (daha- daha fena) olarak anılmıştır. Buna karşılık yaşlılığında da önemli yapıtlar veren sanatçıların bulunduğu da bir gerçektir. JacquesLacan'ın yapmış olduğu bir çalışma, yaratıcı sanatçılar arasında 37 yaş civarının ortalamadan çok yüksek bir ölüm oranını gösterdiğini ortaya koymaktadır. 35-39 yaşları arasında ölüm oranı artmakta, 40-44 yaşları arasında ise önemli ölçüde azalmaktadır. Lacan'a göre, bu dönemi atlatan yaratıcı kişilerin yaşamlarında şu dönüşümler ortaya çıkmaktadır: 1. Yaratıcılık sona ermekte ya da azalmaktadır; 2. Yaratıcılık ilk kez bu dönemde ortaya çıkmaktadır; 3.

Yaratıcılığın nitelik ve niceliğinde bir değişiklik ortaya çıkmaktadır. Buna göre, yirmili ve otuzlu yaşlardaki yaratıcılığın özellikleri, daha sonraki dönemlerin yaratıcılığından farklılık göstermektedir (Cebeci, 2004:119-120).

2.2.3 Düş, Düşlem, GündüzDüşleri, Rüyalar, Görselleşme ve Sözelleşme

Freud'un yaratıcılık üzerine yorum yaptığı bir konu da *düşlemler*dir. Bunlara *gündüz düşleri* de denir. Freud, yaratıcılığı gündüz düşlerine benzetir. Sanatçı gündüz düşlerini eserinde gizler. Ona göre sanat eseri birer yüceltme ürünüdür. Bastırılmış ilkel, cinsel ve saldırgan dürtüler yüceltme yolu ile toplum tarafından kabule daha uygun bir biçim kazanır. (Freud, 1979:193). Freud'a göre kişiler, gerçek hayatta yakalayamadıkları mutluluğu düşlerinde bulur ve doyuma ulaşmaya çalışırlar. Buna da en çok sanatçılar, özellikle edebiyatçılar rağbet gösterir. Sanatçı, bilinçdışındaki malzemeyi daha kolay ve rahat şekilde ele alır. Bilinçdışı ve bilinç arasındaki duvar geçirendir (Cebeci, 2004:122).

Düş kurma şekilleri kişinin cinsiyetine, kişiliğine ve içinde bulunduğu koşullara göre değişiklik gösterir. Freud'un sanat kuramında, kişinin hayal kurma eylemiyle sanatçının yakın ilişkisi vardır. Sanatçılar bu düşleri çeşitli kılıklara sokarak eserlerine yansıtırlar. Sanatçının gücü de herkesin kurduğu gündüz düşlerini yaşadığı ya da tanıdığı olduğu olayları, hissettiği duyguları, herkesin dikkatini çekecek ve herkeste güzellik duygusu uyandıracak şekilde sunabilmelerinden gelir:

“...Düşlemcinin onlardan utanmak için nedenleri olduğunu duyumsaması yüzünden düşlemlerini diğer insanlardan nasıl da özenle gizlediğini söylediğimi anımsayacaksınız. Şimdi eğer onları bize anlatsaydı bile açıklamalarıyla bize hiçbir haz veremeyeceğini eklemeliyim. Onları işittiğimizde, bu türden düşlemler bizi iter ya da en azından soğuk kalmamıza neden olur. Ama bir yaratıcı yazar bize oyununu sunduğunda ya da onun kişisel gündüz düşleri olarak alma eğiliminde olduğumuz şeyleri anlattığında büyük ve olasılıkla pek çok kaynağın kesişiminden doğan bir haz yaşarız” (Freud: 1999: 133-134)

Freud' a göre yazarla, oyun oynayan çocuk aynı şeyi yaparlar. Her ikisi de düşsel, dış gerçeklikten ayrı, duyguların hâkim olduğu bir dünya kurarlar. Bu dünyada gündüz düşleri ve fanteziler hüküm sürer. Freud, fanteziyi doyumsuzluğun bir göstergesi olarak görür. Dolayısıyla sanatçıları da doyumsuz kişiler olarak kabul

eder, eserlerini de doyumsuzluklarının bir nevi telafisi olarak değerlendirir(Alper, 2019:25).

Kişilik çözümlemesinde Freud'un gündüz düşleri dışında başvurduğu diğer bir kaynak rüyalarıdır. Freud'a göre rüyalar zihindeki yığılmalar sonucu ortaya çıkan bir takım sembollerle örülü olgulardır. Freud rüyaların görülüş sebebi olarak günlük olayları, çocukluktan gelen bilinçdışına yığılmış malzemeleri, beden ihtiyacı ile ilgili unsurları gösterir. Bunlardan özellikle çocukluk dönemine ait rüyalar kişilikle ilgili önemli ipuçları taşır. Bunlar edebiyatçının bilinçdışını açığa çıkarmada yardımcı olur. Freud'a göre rüyaların da, edebi eserinde örtük ve çözümlenmesi gereken bir kurgusu ve dili vardır. Edebi eserin ortaya konmasını sağlayan gündüz düşleri ile rüyaların görülmesini sağlayan kaynak bilinçdışıdır(Freud,2010:35).

Freud, sanatın bilinçdışındaki bastırılmışlıktan doğduğunu, bilinçdışının da tüm cinsel arzuların deposu olduğunu ve insan davranışlarının temelinde de cinselliğin yer aldığını söyler. Carl GustavJung da bilinçdışını, oidipus ve rüya ile ilgili kuramları benimsemekle beraber Freud'un cinsellik konusundaki görüşlerine katılmaz; bireysel bilinçdışının duygular, düşünceler, algılar ve anılarla dolu olduğunu söyler. O, bireyi sadece kendi bilinçdışı ve çevresiyle anlamak yerine, tarihi devirlere kadar uzanır, orada yer tutan ümitleri, efsaneleri, masalları da değerlendirmenin içine alır(Jung, 1981:53;2016:75).

Kris gündüz düşlerini ele almış, bunların esere nasıl dönüştürüldüğünü incelemiştir. Ona göre geçmişe ait bir travma, önce gündüz düşüne, sonra da esere dönüştürülür. Bu silsile, düş – görselleşme –sözel hale gelme şeklinde sistemleştirilebilir(age:29).

2.2.4 KolektifBilinçdışı, Arketipler Ve Sanatçı

Jung'un, bireysel bilinçdışından ayrı olarak bir de kolektif bilinçdışı anlayışı vardır(Jung, 1981:53).

Bireysel bilinçdışı kolektif bilinçdışının bir parçasıdır. Kolektif bilinçdışında, yukarıda söylenenlerin yanında asıl, insanlığın ortak değer anlayışlarını ifade eden arketipler vardır: Sanat yeteneği olan insanlarda bu arketiplerle bilinçdışı canlanması olur ve bu yolla sanat eseri meydana gelir(age).

Kolektif bilinçdışı bireysel değil evrenselidir. Sanatçılar, insanlığın kolektif bilinçdışını açığa çıkaran kişiler olarak, evrensel boyutta görev yapmaktadırlar. Sanat eseri de evrensel değer taşır.

Bu alanda kullanılan malzeme, insanın bireysel edinimleri yanında kolektif bilinçdışından da gelir. Burada sanatçının kendisinden çok ortaya getirdiği ve canlandırdığı “arketip” önemlidir. Arketipler eseri bireysel olmaktan çıkarır, ona evrensel bir boyut kazandırır.

Jung’un psikoloji bilim alanına kazandırdığı arketip terimi, psikoloji literatüründe “algılamamızı örgütleyen, bilinç, içeriklerini düzenleyen, değiştiren ve geliştiren ortak dış bilinç yapıları olarak tanımlanır(Budak,200:17). Jung, arketiplerin psişik yaşam üzerinde belirleyici etkileri olduğunu söyler(Jacob, 2002:34).

Jung’un anne arketipi, baba arketipi, yeniden doğuş arketipi, atalar arketipi, aile arketipi, gölge arketipi gibitanımladığı pek çok arketip olmuştur.

Jung’un psikolojik yaklaşımı edebiyatla daha iç içedir(Atlı, 2012:264). Berna Moran konuya şu şekilde yaklaşır:

“Arketip eleştirisi yine de esas amacı bakımından esere dönüktür, çünkü eninde sonunda eseri açıklamak ister. Biçimci gibi metne eğilerek orada yer alan öğelerin anlamını araştırır, ama bunu, estetik yaşantıyı meydana getiren yapıyı ortaya çıkarmak için değil, çok eski çağlardan beri insanları etkileyen, onlara derinden seslenen birtakım ölümsüz arketipleri ortaya çıkarmak için yapar. Edebiyat eserinde tekrarlanan bu arketipler, kişiler olabilir, imgeler olabilir, simgeler olabilir, durumlar ya da olay örgüleri olabilir” (Moran, 2008,219).

Alfred Adler’e göre ise kişi sosyal bir varlıktır. O, Freud’un yaptığı gibi, çocukluktaki cinsellik kaynaklı komplekslerden yola çıkılarak anlaşılamaz. Bireyin gelişmesinde aile ve çevre etkili olur. Bu faktörler her birey için farklı olduğundan, her şahıs kendi içinde ve tek olarak değerlendirilebilir.

Konuya böyle yaklaşan Adler psikanalize *bireysel psikoloji* kavramını kazandırmıştır (Emre, 2006:28).

Adler’e göre kişi daha bebeklik döneminde kendisine bir *yaşam planı* oluşturur ve bebeklikteki bu yaratıcı tutum sayesinde hayatına bir yön çizer. İlerleyen yaşlarda ise çevresel ve bireysel faktörleri kullanarak planını gerçekleştirme yoluna gider.

Adler'in Bireysel Psikolojisine göre birey bölünmez bir bütün teşkil eder (Individu-indivisible). Bu bütünlüğü sağlayan şey ise özgün *yaşam planı* ya da *yaşam tarzı*dır. Söz konusu 'yaşam tarzı' kişinin kendisi ve çevresi hakkındaki kanaatlerine dayanır ve aslında çocuk, bu planı daha sözlü dilin sentaks bağlantılarını kurmaya başlamadan, yani henüz mantık öncesi düşünce döneminde kendi yaratıcı aktivitesi ile geliştirir.

Adler, yaratıcı aktivite derken, içgüdülerin, dürtülerin, çevre baskılarının, eğitimin, vs. çocuk için sadece bir materyal sağladığını, ancak bu materyali kullanarak çocuğun kendi *yaşam planını* gerçekleştirdiğini düşünür(Tura 2010: 90-91).

Bu bakış, yaratıcılığı bireyin bebeklik dönemine kadar götürür.

2.2.5 Aşağılık Duygusu ve Sanatçı

Adler'in edebiyat bağlamında dikkat çeken bir diğer önemli kuramı da *aşağılık kompleksi* kuramıdır. Bir çevre içerisinde hayat bulan birey, çevresinden aldığı olumsuz tepkiler sebebiyle önce bir *aşağılık duygusuna* kapılır. Ve daha sonra bu duygu kompleks halini alır. Daha çok fiziksel kusurları olan insanların bu aşağılık kompleksine sahip olduğunu söyleyen Adler, kompleksi ilerlemenin kamçılayıcısı olarak görmüş, bireylerin bu duygularını tatmin etmek için bilimde, sanatta ve çeşitli faaliyetlerde başarılı olduklarını belirtmiştir:

“Aşağılık, güvensizlik ve yetersizlik duyguları yaşamda bir amacın saptanmasını ve biçimlendirilmesini sağlar. Daha yaşamın ilk günlerinde ön plana çıkmak, anne ve babasının dikkatlerini üzerine çekmek, onları buna zorlamak özelliği kendini açığa vurur çocukta. Bu tür davranışlar insandaki saygınlığa kavuşma eğiliminin ilk belirtileridir, aşağılık duygusunun etkisiyle oluşu ve çocuğu çevresine karşı bir üstünlük duygusuyla donatacak bir amaç saptamaya iter” (Karnick,2011:96)). Aşağılık duygusunun aşırı telafisi halinde birey *üstünlük kompleksi* ile tanışır. Bu komplekse sahip kişiler, eleştiri kabul etmeyen ve toplumla uzlaşmayan bir kişilik yapısı göstererek aşağılık komplekslerini bu şekilde giderirler. Halin sonucunda nevrotik rahatsızlıklar göze çarpmaya başlar:“...Adler'e göre insan için itici güç *aşağılık duygusu* dur ve bu duygu 'aşağılık karmaşasına' ya da bu karmaşanın aşırı telafisi olan 'yükseklik karmaşasına' yol açtığında nevroz durumlarıyla karşılaşmış oluruz” (age:90).

2.2.6 Oceanic “Akışkanlık” Duygusu ve Sanatçı

Sanat ve sanatçı kavramı üzerinde duran ilk kuşak psikanalistler arasında Otto Rank önemli yer tutar. Rank, konuyu sanat eserinin işlevi açısından ele alır. Ve sanat eserinin, sanatçı ile eseri algılayan kişiler arasında duygusal bir bağ, bir yakınlık, bir birlik olabileceği noktasından değerlendirir. Sanatçı, bu etki ile diğer insanlara ulaşır. Eser aracılığıyla iki taraf; sanatçı ile okur arasında bir bağlantı, bir enerji akımı, bir birlik ortaya çıkar (Cebeci, 2004:126).

Sadece okuyucu değil, bütün evrenle birlik fikrini de taşıyan bu ilişki, Freud’un, kişinin kendisi ile dış evren arasındaki sınırların kalktığını hissettiği oceanicduygu ile de bağlantılıdır.

Freud bu kavramı, kişinin kendisi ile dış evren arasındaki sınırların kalktığını hissettiği “aşkınlık (transcendental)” durumları için kullanmıştır. Oceanic duygulara daha çok dini ve ideolojik coşkular kaynaklık eder (Cebeci, 2004: 126, 192).

2.2.7 Dünya İle Aşk İlişkisi ve Sanatçı

Psikiyatrinin önde gelen isimlerinden Lionel Trilling sanatçının, gerçekliği normal insandan daha derin ve yoğun olarak gören kişi olduğuna, dehanın ve sanat gücünün kaynağının, bazılarının söylediği gibi nevrotik durum sonucu olmadığına işaret ederken, Otto Rank’ın görüşleri paralelinde düşüncelerini ortaya koyar (Cebeci, 2004:144). Bu görüşü Phyllis Greenacre şu şekilde sistemleştirir: Sanatçılar, 1. Duyu izlenimlerine karşı ortalama insandan daha duyarlıdırlar, 2. Değişik uyaranlar arasındaki ilişkileri kavrama açısından olağandışı bir kapasiteleri vardır, 3. Alışagelmişten daha kapsamlı ve daha derin bir duygudaşlık kurma yeteneğine sahiptirler, 4. Dış dünyayı, yansıtma yolu ile ifade etmede ve kendilerini anlatmada yardımcı zihinsel donanımları zengindir ve iyi işler durumdadır (age:145). Bu noktada Freud’dan ayrılırlar. Freud’a göre sanatçıların, iç çelişkilerini ya da tatmin olunamamış isteklerini sanat eseri aracılığıyla dile getirdiğini görmüştük.

Bu tarifi yapan Greenacre, çocuğun, kendini gerçek nesnelere ayırabilmesinden ve *ben ve öteki* ayrımını gerçekleştirdikten sonra, bütün dünyaya yönelik bir sevgi ilişkisini geliştirebileceğini söyler.

Bu, aslında bütün dünyaya yönelik bir tür aşk ilişkisidir. Burada, dünya ile kurulmuş bir nesne ilişkisi vardır ve sanat eseri bu ilişkinin armağanıdır(age:145).

Greenacre, sanatçının dünya ile aşk ilişkisi içinde bulunduğunu ve bu ilişkide sanatçının benliğinin bütün dünyayı içine alacak biçimde genişlemiş olduğunu söyler(age:145).

Nancy CooverAndreasen, yaratıcılık sürecini ve yaratıcı kişinin özelliklerini değerlendirirken, yazarlarla yaptığı görüşmelerdeki alıntılardan yararlanmıştır. Bu alıntılardan bazıları şunlardır: “ *gerçeğin dışında bir duruma doğru kayıyorum*”. “ *Bilinçli yazmıyorum.Sanki bir ilham perisi omuzlarımda oturuyor*”. “ *Aklım gezintiye çıkmış gibi. Konuşurkenbile!*”. “ *Her zaman kendimi görünmez biriymişim gibi hissettim*”. “*Gerçeğin dışında birduruma doğru kayıyorum*”: Bir çok yazar ve sanatçı, yaratmak için yoğun bir konsantrasyon ve odaklanma eğilimine girerler. Öznel anlamda ise, yaratıcı birey bir başka gerçekliğe geçmektedir. Bu da adeta içinde ortadan kaybolduğu derin bir bilinçlilik kuyusudur (Andreasen , 2015: 30-32).

Andreasen’e göre yaratıcı insanlar; sanatkârlar, edip ve şairler dış dünyayı ön yargılardan, peşin kabullerden arınmış olarak görür ve değerlendirirler. Onlar için, hayatı rahat bir yapı olarak değerlendirirler. Hatta yerleşmiş düzen ve kurallara karşı da çıkabilirler (Andreasen, 2015:35).

2.2.8 Başkaldıranİnsan: Sanatçı

Rollo May da bu konudaki görüşlerini hemen hemen aynı paralelde ortaya koyar. O, sanatçı için *başkaldır* kelimesini kullanır. Ancak burada *başkaldıran* ihtilalci ya da üniversiteleri, iş yerlerini işgal eden anlamına gelmez. Ona göre sanatçılar genellikle kendi iç imgelerine ve hülyalarına dalmış, yumuşak huylu kimselerdir. Bu özellikleri onları, kendilerince baskılı bir toplum için sakıncalı, hatta korkulu kılar. Çünkü sanatçılar, insanoğlunun, süregelen kafa tutma gücünün mirasçıları ve taşıyıcılarıdır. Gündelik, sıradan, alışılmış olanlar hiçbir zaman onlara mutluluk vermez. Devamlı yeni olana doğru giderler, yerleşik olanı sarsarlar, bunun için de hep ileri atılırlar(May, R. 2007:27).

3. YÖNTEM

Psikanalitik araştırmalarda kullanılan yöntemlerden biri de nitel yöntemdir. Nitel yöntemde araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veriler üzerine yapılır. Bu araştırmada Ataol Behramoğlu'nun şiirlerinde psikanaliz alanında değerlendirilebilecek özellikler üzerinde durulacağı için nitel yöntem benimsenmiştir. Böyle bir araştırmada ancak toplanacak doküman üzerinde çalışma yapılabileceğinden Behramoğlu'nun şiirleri çalışma için doküman olarak alınmış ve sadece onlar psikanalitik açıdan incelenmiştir. Amaç Atol Behramoğlu'nun kendi bireysel ve toplumsal dünyasını şiirin olanakları ile nasıl kurmuş olduğunu anlamak, yaşadığı sosyal ortamı, bireysel davranışlarıyla nasıl algıladığını, görebilmek, gösterebilmek ve birey olarak kendisini bu sosyal ortamda nasıl konumlandırığını göstermeye ve yorumlamaya çalışmak, bunu yaparken, bir yandan da kişisel gelişim evrelerini takip edebilmektedir.

Bunların sağlıklı şekilde yapılabilmesi için nitel araştırma yönteminde kullanılan "söylem analizi" metodu ve özellikle "gömülü teori" uygulanmıştır. Bu teori, incelenen dökümanın içinde saklı, psikanalitik incelemelerde de karşılığı olan bazı tema ve kavramları bulup çıkarmak ve bunların taşıdığı anlamı açıklamaktır (Bulduklu, 2019:1-14).

Nitel araştırma yönteminin, dökümanlar üzerinden yürütülmesi, araştırıcıya derinlemesine betimleme, yorumlama, şairin bakış açısını anlama, amacını belirleme ve kavrama olanağı sağlar. Dökümanlardaki örüntüyü ortaya çıkarmak suretiyle verilere derinlik ve zenginlik kazandırma yolunu açar.

4. ANALİZ

Veri analizi, elde olan verilerin doğru ve amaca uygun bir şekilde incelenmesi ve bu analizlerden doğru bilgilerin çıkarılmasıdır. Nitel araştırmalarda, veri analizi ve veri toplama süreci birlikte yürür. Nitel veri analizi araştırmanın başından sonuna kadar devam eden bir süreçtir. Nitel veri, edebi eserler üzerine yapılan araştırmalarda konuya dahil edilen metinlerden çıkarılır. Nitel veri analizi, verilerin düzenlendiği, çeşitli analiz birimlerine ayrıldığı, sentezlendiği, örüntülerin ortaya çıkarıldığı, önemli örneklerin keşfedildiği ve hangi sonuçların çalışmaya alınacağına karar verildiği, süreçtir. Bu analizde verilerde saklı olan tema ve kavramlar ortaya çıkarılır, tema ve kavramlar arası ilişkiler açıklanır ve bunlar üzerinden sonuç belirlenir.

Çalışmanın literatür taraması bölümünde Freud'dan itibaren, sanat ve edebiyat üzerine düşüncelerini söylemiş, bu alanda çalışmayı kolaylaştırabilecek söylemler ortaya koymuş, ele aldığı konularla ilgili tanımlar yapmış ve de yöntem ve kuramlar ortaya koymuş psikanalistlerin görüşlerine temas edilmiştir.

Bu bölümü Ataol Behramoğlu'nun şiirlerinde, söz konusu psikanalistlerin söyledikleri ile var olan yakınlık "gömülük teori" kuramına göre araştırılıp ortaya konmaya çalışıldı. Bu yapılırken şiirler ayrı ayrı ele alınıp değerlendirilmek yerine hepsi bir şiirmiş gibi ele alınıp incelendi. Konuyla ilgili olarak gerek duyulduğa Behramoğlu'nun mektup ve denemelerine debaş vuruldu.

Çalışmanın psikanaliz, sanat ve edebiyat bölümünde Freud'un sanatçıyı bir nevi nevroz hastası olarak gördüğü, sanatçının bilinçdışında tuttuğu ve bastırma mekanizması yolu ile kontrol ettiği duygu ve düşüncelerini, kısaca "hayat enerjisi" ni açığa çıkarıp üzerine yansıtma yolu ile rahatladığı ifade edildi.

Ataol Behramoğlu'nun, yazıldığı gündün bu yana solcu ve sosyalist gençliğin, ortak değer ve atmosfer oluşturmada, duygu, heyecan ve eylem paylaşımında bir nevi ortak metin olma özelliği kazanmış, hemen her toplantıda okunan, şairi ile birlikte anılan, bir dönemin sembolü olmuş, şairin bugün de aynı özellikte

olduğuna inandığı için olacak, yazılışından elli üç yıl sonra, 3 Haziran 2018 tarihli Cumhuriyet gazetesindeki sütununda yayınladığı Bir Gün Mutlaka isimli şiirinin ilk mısraı buna bir örnek olarak gösterilebilir:

Bugün seviştim, yürüyüşe katıldım sonra

Jung, psikanalitik araştırmalara, “kolektif bilinçdişı” kavramını getirmiştir. Ataol Behramoğlu için kullanılan *Dünyayla Söyleşen Şair* ifadesi bu açıdan yerinde bir tanımlamadır ve Jung’un kolektif bilinçdişı tanımına uygundur.. Böyle olmakla birlikte Behramoğlu’nun şiirine Jungien açıdan baktığımızda onun, şiirinde kolektif bilinçdişında aşk, anima-animus konuları dışında zengin bir malzeme yoktur.

Psikanaliz, sanat ve edebiyat arasında önemli bir durumda Otto Rank’ın Oceanic “akışkanlık” olarak tanımladığı ve sanatçı ile eseri algılayan kişiler arasında oluşan duygusal bağdır. Rank, sanatçı ile okur arasında bir bağ, bir enerji akımı ortaya çıktığını söyler(Cebeci, 2004:126).

Zeynep Oral’ın “ Benim yaşımdakilerin birlikte büyüdüğü, her dizesini ezbere bildiği, sol göğsümüzde, kalbimizin üzerinde taşıdığı şiir” olarak nitelediği Ataol Behramoğlu’nun *Bir Gün Mutlakası* için söyledikleri, sanatçı ile okur arasındaki bu bağı, yakınlığı, enerji akımını, birlikteliği gösterir:

“1968 bir taş atımı mesafedeydi. Dünyayı değiştirmek üzere yola çıkmıştık. Olanaksız istiyoruz. Hemen, şimdi, burada istiyoruz! İnanyoruz: Bitecek bir gün bu zulüm, bitecek bu hâniyağma! Sevişmek, eyleme katılmak, ikisi birbirinden uzak hiç düşmezdi ki!

Bir gün mutlaka yeneceğiz! Ey Şeyhülislam! Ey padişah! Bir gün mutlaka yeneceğiz. Sevgilimizle el ele çoğalarak yürürdük! Yürürken çoğalırdık! Çoğala çoğala haykırırdık! Bir gün mutlaka!” (Oral, 2015:14).

Zeynep Oral’ın anlattıklarına benzer ifadeleri, Ataol Behramoğlu’nun yanına İsmet Özel’i ve birlikte yürüdükleri diğer şairleri de işaret ederek Sina Akyol şöyle dile getirir: “Militan bir şiir alıp başını gidiyordu. Ataol Behramoğlu, İsmet Özel gibi şairler fazlasıyla etkiliyordu gençleri. Onların şiirlerinin neredeyse fotokopisi-elbette kötü fotokopisi-olan şiirler kaplamıştı ortalığı” (Akyol, 1997: 15; Yılmaz, F.2017:76).

Sadece okuyucu değil, bütün evrenle birlik fikrini de taşıyan bu ilişki, Freud'un, kişinin kendisi ile dış evren arasındaki sınırların kalktığını hissettiği oceanicduygu ile de bağlantılıdır.

Freud bu kavramı, kişinin kendisi ile dış evren arasındaki sınırların kalktığını hissettiği “aşkınlık (transcendental)” durumları için kullanmıştır. Oceanic duygulara daha çok dini ve ideolojik coşkular kaynaklık eder(Cebeci, 2004: 126, 192).

Ataol Behramoğlu'nun *Bir Gün Mutlaka* adlı şiiri ile diğer insanlara ulaştığı, bu irtibat aracılığı ile iki tarafın psikolojileri arasında bir bağlantı, giderek bir birlik atmosferinin ortaya çıktığı görülüyor.

Aynı durumu, Behramoğlu'nun Struga Şiir Festivali'nde Struga Köprüsü üzerinde kurulu kürsüden okuduğu şiiri dinleyen Oktay Akbal'ın söylediklerinde de görüyoruz.

“Bembeyaz giysiler içindeydi. Işıklar vuruyordu yüzüne. Bir şiirini okudu gür sesiyle. Ben halkın arasına karıştım. Ta ırmağın öte kıyısındaım. Halk dinliyor şiiri. Türkçe konuşmalar duyuyorum. “ Türk şairi” diyorlar. Arkadaşım Ataol bu, köprübaşında şiirini okuyan. Genç bir şair. Bembeyaz giysiler içinde. Yanında başka ülkelerin şairleri, Alberti vb. Babası, dedesi yaşında insanlar (...). Ataol'un şiirini anlayanlar var. Burası eski Türk kenti ”(Akbal, 1983:2).

OttoRank'a göre sanatçı kendi kendisini yaratan ve yarattığı hali ile diğer insanlara ulaşmak ihtiyacı duyan kişidir(Cebeci, 2004:127).Behramoğlu'nun şiirlerinde bunun örneklerine çokça rastlıyoruz. Bunun en bariz ve yüksek sesli bir örneği, kardeşi Nihat Behram'ın hapse düşmesi üzerine yazdığı *Kardeşim Aylardır Hapiste* (ne yağmur...ne şiirler, 1976:20-25) adlı şiirinde vardır:

Acımı duyurmak için

Bütün binaları

Uçurabilirim

Bütün otomobilleri

Ateşe verebilirim

Ve durup

Dört yol ağzında

Durdurup

Gelip geçenleri

Haykırabilirim.

Kardeşim hapiste

Rank sanatçının nevroitik kişilik olduğu görüşüne katılmaz. Ona göre sanatçının yaratıcı bir kişiliği vardır. Bu kişilikte de iradenin gücü öne çıkar. Sanatçı bilinçdışından bilinçdüzeyine çıkan malzemeyi sanat eserine dönüştürür(Rank, 2016:12). Behramoğlu bu durumu bir mektubunda şöyle anlatır:“ *İçimde deli dolu şiirler var. Günlük sıkıntıları, sinirlilikleri aşabilirsem yazabileceğim şeyler. Geniş, güzel, güneşli şiirler. Onları söyleyemedikçe göğsüm çatlayacakmış gibi daralıyor, kederden bunaltıyorum. Hayata ilişkin şarkılar. Çağımıza yaraşan, kavgamızın güzelliğine, tabiatın sonsuz güzelliğine, varoluşun sersemletici güzelliğine yaraşan şeyler. Yıllardır (belki ta çocukluğumdan), biriktire biriktire getirdiğim şeyler. Bütün namussuzluklara, bönlüklere, kabalıklara, yalınkathlıklara karşı; hayatın inceliğini, çarpışa çarpışa kendini yaratan insan aklının korkunç serüvenciliğini yazmak. Ciğerlerine hayatın ilk soluğu çarptığı zaman acıdan ve mutluluktan bağırarak bir çocuk gibi...*”(Behramoğlu, Özel 1995:146).

Behramoğlu, Rank'ın işaret ettiği gibi, yazmak istediklerini kaleme alamayınca kendini zaman zaman değersiz, başarısız bulur.

“ *Şiir yazamıyorum. Bu beni çok üzüyor. Nedenini az çok biliyorum. Kendini değersiz, başarısız bulan biri biraz zor yazar.*” (age:41). “*Hayatım yok ki yazayım. Sonra o anlattığım psikolojik çatışma rezilane sürüp gidiyor*”(age:46).OttoRank'a göre sanatçılar eserlerinde genellikle kendilerini anlatır. Ataol Behramoğlu da şiirlerini yaşanmışlığa, günlük hayat deneyimlerine, biricik olan deneyime, aşka, hayat karşısındaki sevinç, üzüntü, şaşkınlık, sıkıntı, keder, unutkanlık, hayranlık vb duygulara yaslar(Yılmaz, 2017:17).

1965-1969 yılları, Ataol Behramoğlu'nun da içinde yer aldığı gerçekçi ve toplumcu şairlerin şiirlerinin içselleştirildiği devredir. Behramoğlu bu dönemde yazdığı şiirlerini, ikinci şiir kitabı olarak *Bir Gün Mutlaka* adı altında yayınladı. Dönemin önemli bir diğer şairi İsmet Özel de ikinci kitabına *Evet, İsyen* adını verir. Özkan Mert de, basılışından hemen sonra toplatılan ilk şiir kitabını *Kuracağız Her Şeyi Yeniden* adı ile yayınladı. Bu üç kitap, o dönemin şiir okurlarınca, kitapçılardan üçü bir arada; *Evet, İsyen, Bir Gün Mutlaka, Kuracağız Her ŞeyiYenidencümlesi* ile istenirdi(Mert, 2001:10;Yılmaz, 2007:95).

“ Şiirimiz yer yer umutsuzluk gölgeleriyle sislenecek, ama devrimci cesur yüreğimiz tıpkı sisleri yaran güneş gibi bir yolunu bulup ışık saçacak (...) Biz artık dünyanın değiştirilebileceğini, “ipin, kurşunun nağmına” savaşmak gerektiğini bilenlerdeniz.” (Behramoğlu, Özel,1995:56). cümleleri de aynı düşünceyi desteklemektedir.

Kris gündüz düşlerini ele almış ve bunların esere nasıl dönüştüğünü göstermek istemiştir. Kris’e göre geçmişe ait bir travma, önce gündüz düşün, sonra da esere dönüşür. Bu durum düş-görselleşme-sözel hale gelme şeklinde bir sıra takip eder(Kris, 2013:27).

Ataol Behramoğlu hemen her şiirini yaşadıkları üzerine kuran bir şairdir. Onun şiirinde yaşanmış bir mutluluğun; duygunun, heyecanın, sevincin ya da bir travmaya dönüşmüş yıkımın şiir haline yükselmiş birçok örneğini bulabiliriz. Bitmiş , mazide kalmış, hatta kaybolmuş, ancak ölümüne denk bir duygu halinde içinde yaşattığı bir aşkın özlemine anlatan *Gizlice, Sevgilim* (Behramoğlu, 2008:178) sadece bunlardan bir örnektir:

Rüyalar bile geceleri bekler

Gizlice görünmek için

Yüreğimdesin, saklısında içimin

Gizlice, sevgilim

....

O Kadar Güzel Bir Yüzdü Ki..’(Behramoğlu, 2008:179) isimli şiirde şair *Gizlice, Sevgilim* deki gündüz düşlerine bıraktığı yerden başlar ve onlara daha da açıklık getirir:

Onunla hep

Bir uçurum kıyısında gibi seviştik

Kanatlanıp

Birbirimizin uçurumuna

Psikanaliz, sanat ve edebiyat ilişkisi üzerinde düşüncelerini anlatan bir diğer psikanalist de Lionel Trilling’dir. Trilling sanatçının, gerçekliği daha derin ve

yoğun olarak gören kişi olduğunu söyler. Dehanın ve sanatın güç kaynağının, nevrotik durum sonucu olmadığı kanaatini taşır. Bu alandaki görüşleri Otto Rank'ınkilere benzer(Cebeci, 2004:144).

Rank ve Trilling'in görüşlerini Phyllis Greenacre sistemleştirmiştir. Bu sistem çalışmanın psikanalitik, Sanat ve Edebiyat bölümünde gösterilmiştir. Bu sistem dünya ile ve bütün dünyayı içine alabilecek bir aşk ilişkisine dayanır(age:145).

Ataol Behramoğlu'nun *Yeniden, Hüzünle* (Devinim, 1965:1-2) isimli şiirinin

Onu karnıma sokarken

Güneşi göğsüme ve karnıma

mısraları bu genişlemenin sınırlarını göstermektedir.

Cahit Sıtkı Tarancı *Güneşe Aşık Çocuk*(1983:80) isimli şiirinde, Ataol Behramoğlu'nun göğsüne ve karnına sokmak istediği güneşi gece koynuna alarak uyur:

Güneşe kavuşabilmek için çocuk,

Gündüzün boş yere çırpınır durur.

Nihayet, nihayet geceleyin çocuk,

Koynunda güneşle beraber uyur.

Behramoğlu'nun

Kanın karışmalı hayatın bütün dolaşımına

Dolaşmalı damarlarında hayatın sonsuz taze kanı

mısraları aynı durumun bir değişik şekilde ifadesidir.

Şiir Çalışırken (Behramoğlu, 2008:16)'in

Şiir çalışırken

Genişliyorum

Ve hayat oluyorum

Sanki

mısraları ise şiirin şaire biçtiği sınırları belirliyor.

Bu görüşü geliştiren Schachtel, sanatkarın en önemli özelliğinin, dünyaya, bütün dikkati, duygu, düşünce ve sezgisiyle ve her anlamda açık olarak yaklaşmak olduğunu ve bu yaklaşımı tekrarlamasının sonucu da sanat eserinin meydana geldiğini söylemesidir.

Faruk Nafiz Çamlıbel'in Şair (2003:35) isimli şiirinin ilk iki mısraı bu özelliği açık şekilde anlatır:

Eşyayı tanırken hepimiz sade dışından

Esrarına yol bulduk onun anlatışından

Psikanalistler, sanatkarların yaratıcılık süresini incelemişlerdir(Andreasen, 2015:30-32).Ataol Behramoğlu da zaman zaman şiirlerini yazma sürecini anlatma yoluna gitmiştir. Bu yazıları bizi şiirinin ortaya geliş süreci üzerine bilgi sahibi kılıyor.

“Bazı şiirler birden geliyor. Yoğun bir yaşantı birikimi sonucunda, neredeyse fıskırıyor. (...) Yaşamaların, okumaların, düşüncelerin, söz konusu şiirle doğrudan ilgisi olmayan çeşitli biçim denemelerinin, bilinçli ya da bilinçdışı birçok sürelerin sonunda (...) Şiirin yazılış sırasında olup biten şeyler de yazılmakta olan şiirin yapısına giriyorlar. Yaşam birden, geçmişle, şimdiyle ve gelecekle bütünlük kazanıyor; her şey bütünsel bir uyumu oluşturuyor... (...) Genellikle şiirlerimin çoğu, sanırım pek çok şair için söz konusu olduğu gibi, belli bir duygu ve düşünce birikimine bağlı olarak, herhangi bir yaşamsal olayı ya da durumu, her zamankinden daha farklı bir düzeyde kavramak (algılamak) sonucunda ortaya çıkıyor.”

Behramoğlu, bu denemesinden on sene kadar önce, Paris'ten İsmet Özel'e yazdığı mektupta şiirini yazabilme, onu bir bütün olarak ortaya koyabilme sancı ve macerasını şöyle anlatıyor:

“ İçimde deli dolu şiirler var. Günlük sıkıntıları, sinirlilikleri aşabilirsem yazabileceğim şeyler. Geniş, güzel, güneşli şiirler. Onları söyleyemedikçe göğsüm çatlayacakmış gibi daralıyor, kederden bunalıyorum. Hayata ilişkin şarkılar. Çağımıza yaraşan, kavgamızın güzelliğine yaraşan şeyler. Yıllardır (belki ta çocukluğumdan), biriktire biriktire getirdiğim şeyler” (Behramoğlu, Özel, 1995:145).

JacquesLacan sanatçılarda yaratıcılık sürecini, sanatçı için ölüm eşiği olan 40-44 yaşlarını geçen sanatçılarda yayaraticılık azalmakta veya sona ermekte, ya ilk kez bu dönemde ortaya çıkmakta ya da yaratıcılığın nitelik ve niceliğinde bir değişme olmaktadır(Cebeci, 2004:119-120).

Ataol Behramoğlu'nun yaratıcılığı JacquesLacan'ın tasnifinin üçüncü kategorisine girmektedir. Onun yaratıcılığı ne kırklı yaşlarda kendisini göstermiş ne de bu yaşlarda sona ermiştir. O, şiire ergenlik yaşlarının sonlarına doğru başlamış, nicelik ve nitelik yönü ile bazı değişiklikler de göstererek bugüne kadar gelmiştir(Yılmaz, 2017).

İlk dönemde (1960-1965) bireyselliğin ön planda olduğu, sebebi belirsiz kederlerin ve melankolinin ağır bastığı, bir yönü ile İkinci Yeni'ye, diğer yönü ile Garip hareketine, bir taraftan da Attila İlhan söyleyişine yaslanan şiirler vardır. Esasen yayımlanmış ilk şiiri de *Melankoli* adını taşır. Ancak 1963'ten, özellikle Doğu bildirisinden sonra bireysellikten toplumsallığa yönelişin ilk şiirleri görülmeye başlar. *Kör Bir* (Şiir Sanatı, nr.6-7 1967:7)bu dönemin en tipik örneğidir. 1965-1970 yılları arasında Behramoğlu'nun gerçekçi ve toplumcu şiiri içselleştirdiği görülür. Bu devre *Bir Gün Mutlaka* ile başlar *Guevara* ve *Yıkılma Sakın*'la devam eder. Bunlar daha çok şairin, inancı doğrultusunda yazdığı *kavga* şiirleridir. 1970-1974 arası şairin ilk yurt dışı tecrübesi kazandığı yıllardır. Yaşadığı maddi manevi sıkıntıların içinden yoğurup çıkarttığı şiirleri *Yolculuk, Özlem, Cesaret ve Kavga Şiirleri*(1974)adı ile yayınlar. Bu isim yaşadığı son dört yılın bir nevi açıklamasıdır. *Ne Yağmur... Ne Şiirler* de aynı özellikleri taşır. Bu şiirlerin bir yanını *melankoli* diğer yanını isyan kaplar. Bir taraftan da dörtlüklerle *hikmet* söylemeye yönelir(Yılmaz,2017:201-204).

1974-1980 arası şiirlerde 1965-1970 yılları ürünü *atılımcı, kavgacı, devrimci*, şiirler yerini bir nevi *çöküş* ve *çözülüşe* bırakır. Şiirlerde melankoli hep vardır, zaman zaman da karamsarlık öne çıkar. 1980 askeri darbesinden sonraki şiirler ülkenin içine düştüğü şartlara bir nevi ayna tutar. *Hapishanede Bir Sabah Türküsü, Görüşme Günü, StratiKorokas'a Mektup,KızımaMektuplar*böyledir.

1984-1990 yurt dışı sürgününde ise belirleyici temalar gurbet ve vatan hasreti olur: *Paris Şiirleri, Helsinki'ye Bir Şiir, Geçmiş Yaz,Leningrad* bunlardandır.

1990'lı yıllardan itibaren yazdığı şiirlerinde tema olarak bireysel duyguları, özellikle aşkı işler, klasik nazım şekillerinden gelen gazele, batıdan da soneye ağırlık verir. 1990-2008 yılları şairin şiir hayatının en yoğun devresi gibi görünür. Ard arda şiir kitapları yayınlar.

Ataol Behramoğlu'nun şiirinde, ilk örneklerden son yazılanlara kadar değişmeyen ana damar *melankoli* olarak görülmektedir.

Behramoğlu'nun kısaca çizmeye çalıştığımız şiir devreleri, JaquesLacan'ın tasnifinin üçüncü kategorisine ne kadar uygun geldiğini göstermektedir.

Bu şiirlerinin özelliğini *Kırk Yaşın EşiğindeŞiir* (Behramoğlu, 1985:14) açık şekilde ortaya koyar. Şairin ömründe bir dönem bitip yeni bir dönem başlamıştır.

4.1 Erikson'unPsikososyal Gelişim Dönemlerine Göre Ataol Behramoğlu'nun Şiiri

Gelişim psikologları insanın psikososyal gelişim evreleri üzerine bazı temel kuramlar geliştirmişlerdir. Bu kuramları ortaya koyanlardan biri de Erik Erikson'dur. Erikson'a göre bireyin temel kişilik özellikleri insan ömrünün sadece belli bir döneminebağlı kalmaz. Bu başlangıçtan itibaren, kendisi için öngörülen bir kişilik planı çerçevesinde yaşam boyu devam eden bir süreçtir.Erikson'a göre insan, yaşamı boyunca sekiz gelişim döneminden geçer. Her gelişim döneminin kendine göre farklı gelişim ve değişim özellikleri vardır.(Elkind, 1979:27-38; Erikson, 1984: 39-60; Geçtan, 2004; İnanç, Yerlikaya, 2012: 164-175).

4.1.1 YakınlığaKarşıYalıtılmışlık(17-30 Yaş)

Bu sekiz süreçten beşincisi olan ergenlik çağında kişinin yaratıcılık özelliği şekillenir. Bu anlayışa göre yaratıcılık ilk ergenlik döneminde gelişir. Bundan önceki çocukluk dönemi, tek başına, yaratıcı özelliklerle donanmış bir dönem değil, ancak erken ergenlik dönemindeki yaratıcılığın ilk devresidir. Ergenlik döneminden sonra gelen genç yetişkinlik, yetişkinlik ve yaşlılık dönemlerinde, her dönemin kendi iç özelliklerine göre yaratıcılık, birtakım iniş çıkışlar şeklinde farklılıklar gösterebilir(age; Yılmaz,2017).

Erikson'a göre ergenlik döneminde karşılaşılan ve acı verici olarak görülen yalnızlık, toplum dışında kalışın verdiği psikolojik durum kişiyi sanata; edebiyata, şiire yönlendirebilir(age:28-35). Ataul Behramoğlu'nun şiirini de ancak bu devreden itibaren, yani beşinci devrenin sonu ile altıncı, yedinci ve sekizinci gelişim devrelerinin özelliklerine göre ele alıp değerlendirmek mümkün olabilir.

“ Erikson, ergenlik döneminin sonlarında, kişiliğin ortaya çıkması çerçevesi içinde bir ideoloji tanımı geliştirmiştir: belirli bir dönemde, olguları belirli fikirlere ve belirli fikirleri de belirli olgulara uydurmaya yönelik, böylece hem toplumsal hem de bireysel kimlik duygusunu desteklemeye yarayan, ikna edicibir evren imgesi yaratmaya yönelik, bilinçdışı eğilim, ideoloji olarak adlandırılır. İdeolojinin oluşturduğu formuller hem bireysel gelişim hem de tarihi çeçeve içinde psikososyal kimlik duygusunun gelişmesinde önemli bir rol oynar(Cebeci, 2004:99).

Bu dönemin en önemli ve belirgin özelliği, aynı düşüncede olanların gruplar oluşturması ve bu grupların ortak psikoloji ve “bağlılık” içinde olmalarıdır(Yılmaz, 2017: 44-56).

Behramoğlu'nun o dönem yakın arkadaşı Egemen Berköz'ün*Bir KonuşmaylaBaşlar* adlı şiiri bu grup ve bağlılığın ortak psikolojisini anlatır:

...

Ankara 1963

...

Ne yapsak ne yapsak ne yapsak

Şiir ve kavga

Altındağ Yenidoğan

Karanfil sokakta aşu boyalı yapı coşku ve gençlik

Yalçın Ahmet Ataul Haluk İsmet

Karanlık ve aydınlık

Dört mevsim

...(age:53)

Bu dönemde gerçek ve hayali figürler dereye girer. Bu figürler rol model niteliğindeki dönemin yetişkinleri, ya da kültürün sahip olduğu tarihsel şahsiyetlerdir(Erikson, 2014: 114-118).

Nitekim Behramoğlu ve yakın arkadaşları bu dönem şiirlerini Marksist düşüncenin üzerine kuran ve Marksist estetik ölçüler içinde eser veren Neruda, Mayakovski, Paul Elvard, Nazım Hikmet , AttilaJozsef, JoséMarti, RafaelAlberti gibi şairleri örnek alır, Lenin, Mao, Enver Hoca, Dimitrov gibi siyaset ve devlet adamlarını yakından takip eder, eserlerini okurlar. Behramoğlu Lenin’i daha iyi tanıyabilmek ve tanıtabilmek için Obickin’in Lenin üzerine yazdığı bir monografiyi Aykut Baykal takma adıyla Türkçeye tercüme eder(Obickin, 1969; Yılmaz, 2017: 80-81).

Bütün bu dönemi için yeni bilgiler, bu gençlerin, hem bireysel hem de toplumsal kimlik duygusunu kazanmalarına ve güçlendirmelerine yardımcı olur. Behramoğlu’nun 1965’ e tarihlenmiş, zamanı ve ideolojisi için öncü şiir kabul edilen Bir Gün Mutlaka adlı şiiri, kazanılan bu yeni bireysel ve toplumsal kimliği daha ilk mısramda dile getirir.

Bugün seviştim, yürüyüşe katıldım sonra

Erikson’un ergenlik döneminin sonları olarak kabul ettiği devre için söylediklerini Behramoğlu örneği için bakarsak, çok yakından takip eden bu şiir,1960’lı yılların siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik ortamın ortaya getirdiği “devrimci tip” in ortak özelliklerini gösterir. Bunu yaparken de kişisel gelişim sürecinin o devresine ait hemen her özelliği taşır. Şiirde bireysel olanla toplumsal olan yan yana yürür. Yukarıda işaret edildiği gibi, yeni deoloji benimsenirken eski ve yetersiz ideoloji bir tarafa bırakılır:

Bir gün mutlaka yeneceğiz, ey ithalatçılar, ihracatçılar, ey şeyhülislam!

Bir gün mutlaka yeneceğiz! Bir gün mutlaka yeneceğiz!

Bunu söyleyeceğiz bin defa!

Sonra bin defa daha, sonra bin defa daha, çoğalacağız

Marşlarla

Ben ve sevgilim ve arkadaşlar yürüyeceğiz bulvarda

Yürüyeceğiz yeniden yaratılmanın coşkusıyla

Yürüyeceğiz çoğala çoğala

Bu şiirin, bir dönemin, Erikson'a göre, ergenlik döneminin son devresinde olan gençlerin (17-30 yaş arası) bireysel ve toplumsal kimliğinin oluşup şekillenmesi dahil dizesini ezberlediği, sol göğsümüzde, kalbimizin üzerinde taşıdığı şiir" diye anlatır(Oral, 2015: 14; Yılmaz, 2017:65-71).

4.1.2 Yetişkinlik: Üretkenliğe Karşı Durgunluk (30-60 Yaş)

Yetişkinlik, Erikson'un, bireyin yaşam boyu psikososyal gelişme sürecini böldüğü sekiz dönemden yedincisidir. Behramoğlu'nun bu sürece ancak beşinci dönem olan kimlik edinmeye karşı rol kargaşası, söz konusu edildiği ergenlik dönemi ile altıncı dönem olan ergenlik sonrası devreye dahil edilebileceği ve Bir Gün Mutlaka adlı şiirinin de bu iki dönemin bireysel ve toplumsal kimlik edinmede karşılaşılan psikososyal sorunlara karşılık geldiği görüldü.

Erikson yetişkinlik dönemini, bireyin en üretken devresi olarak kabul eder ve öyle değerlendirir. Bu devrenin bir özelliği de kişinin, karşılaştığı, hayatın karmaşası karşısında üretkenliğe karşı içine düştüğü yorgunluktur. Bu devrede yaşanan karmaşanın başarılı bir şekilde yönetilmesi ve çözümlenebilmesi üretkenlik duygu ve arzusunun gelişmesini sağlar. Aksi durumda kişi durgun ve verimsiz bir birey olma durumunda kalır. Erikson bu devreyi kritik bir süreç olarak nitelendirir. Birey, artık geriye çevrilmesi olanaksız olan ve üretkenlik için seçeneklerin azaldığı bir süreç içindedir.(İnanç, Yerlikaya, 2014: 173-174).

Yetişkinlik devresinin ilk yıllarında kendisini gösteren eser verememe duygusu sanatkarı kuşatabilir. Karen Horney bu durumun grandiose "muhteşem, tantanalı" olarak vasıflandırılan kişilerde ortaya çıktığını ve bunlar için geçerli olduğunu söyler(Cebeci, 2004:139).Heinz Kohut ise bu durumu majör depresyon olarak adlandırır.(Kohut, 2015: 24-26). Bu söylenenler, Behramoğlu'nun hayatında takip edilebilir durumlardır(Yılmaz, 2017).

Behramoğlu, yetişkinlik devresine ağır bir psikolojik sarsıntı ile girer. Eşi Necmiye Alpay ile ayrılmışlardır. Bu ayrılık onu derin bir yalnızlık ve boşluk duygusuna iter.

İçinde bulunduğu durum dolayısıyla Behramoğlu üretkenliğe karşı bir durgunluk içine düşer. Şair bu kadarla da kalmaz, yazmış olduklarına karşı da içinde şüpheler uyanır; iyi bir şair olamama endişesi ve toplum tarafından unutulma korkusu onun şiirinde işleyen bir damar gibi kendisini hissettirir. Son Günün Şiiri(Behramoğlu, 1974: 35-39)'inde bu durumu açık şekilde dile getirir:

Otuz yaşında

İyi bir şair olmazsam

İntihar ederim.

Diye düşünmüştüm

İyi bir şair

Olup olmadığımı

Bilmiyorum daha

Necmiye ile ayrılımalarının şairin duygu dünyasında bıraktığı boşluğun izlerini, aynı dönemde yazdığı

Alacakaranlıktayım

mısraı ile başlayan Notlar I(Behramoğlu, 1974: 19-23) adlı şiirinde daha yakından görülür. Ama bir yandan da hayatı üzerinde de düşünmekten geri durmaz:

İnsan her zaman

Bir uçuruma

Hazır olmalı diye düşünüyorum

Ölmeye soğukta ve tek

Kalmaya

Hayatın içinde ve karşısında tek kalma veya tek olma halinin bir nevi açıklaması olan

Tekim hayatımı

Düşünüyorum

mısraları şiir boyunca altı defa tekrarlanır.

Şair hayatını düşününce kendisini nasıl gördüğünü de Son Günün Şiiri(Behramoğlu, 1974:35-39)'nde şöyle anlatır:

Bir yanım

Yalnızlık

Ve hüznün tiryakisi,

Bir yanım

Gemi aزیya almaya hazır

Bir hayat çılgını

Şair bu düşüncesini bir karar safhasına doğru geliştirir. Bunu yaparken de yukarıda sözü edilen tedirginliklere, tereddütlere, gel-gitlere teslim olmaz. Erikson'un işaret ettiği; hayatında karşılaştığı karmaşayı çözemeyen bireyin içine düştüğü yalnızlık ve verimsizlik gibi(age) Behramoğlu da kendisini zorlayan umutsuzluklar karşısında yalnızlığı seçer. Ama yalnızlık içinde yok olmaz, "kendi" olmaya çalışır ve kendi içinde umut arar. Sonuçta(Behramoğlu, 2008: 182-183) adlı şiirde şair tercihini şöyle anlatır:

Sonuçta yalnızlığımı seçiyorum

Savruk aranışlarımı kalbimin

Aşk ola da bilir olmaya da

Sonuçta kendim kalmayı seviyorum

Gurbetin yani şu dünyanın yollarında

"Kendi" kalmaya gayret eden şair, artık Erikson'a göre yeni nesillere yol gösterecek bir olgunluğa ulaşmıştırve yapacaklarını artık 'yaşadıklarından öğrendiği bir şey'lere dayanarak yapacaktır.

Yaşadıklarımın Öğrendiğim Bir Şey Var

...

Değişmemelisin hiçbir şeyle bir bardak su içmenin mutluluğunu

...

Ve kederi de yaşamalısın, namusluca bütün benliğimle

...

Yaşadıklarımın öğrendiğim bir şey var:

Yaşadın mı büyük yaşayacaksın, ırmaklara,

Göğe, bütün evrene karışıracasına

Çünkü ömür dediğimiz şey, hayata sunulmuş bir armağandır

Ve hayat, sunulmuş bir armağandır insana.

Eylül Sabahının Serinliği

...

Her zaman yeniden başlamak duygusu

Doğuyor içimde

Her uyanışında

Düşmanlarımı bağışlıyorum

Daha çok seviyorum dostlarımı

Her uyanışında

...

4.1.3 Yaşlılık: BenlikBütünlüğüne Karşı Umutsuzluk(60 ve Sonrası Yaş)

Yaşlılık, Erikson'unpsikososyal gelişim sıralamasına göre sekizinci ve de sonuncu devredir. Ona göre insan, bu dönemde üretken olamaz. Bu dönem

altmışlı yaşlardan yaşamın sonuna kadar devam eder. Bu dönemde tüm yaşamını gözden geçirir. Bunu yaparken, yaşamını, acı tatlı, olumlu olumsuz, başarılı başarısız, her yönü ile, bir bütün olarak kabul edebiliyorsa artık kaçınılmaz olan sonu korku ve endişe ile beklemez. Yeni baştan ve başka türlü yaşayabilmek için yaşadıklarına pişmanlık ve yeni baştan yaşamak istediklerine karşı özlem içinde olmaz. Bunun sağlanabilmesi için, bireyin önceki dönemlerdeki karmaşaları başarı ile çözmüş ve yaklaşmakta olan sona rağmen, hayatını bir bütün olarak görebilme ve değerlendirebilme gücüne sahip olması gerekir. Erikson, bu dönem için yukarıda söylenenlerin olumsuz şekillerine de dikkat çeker. (İnanç, Yerlikaya, 2014:173-174).

Ataol Behramoğlu Hayata Uzun Veda(2008) adlı şiir kitabında, çocukluktan itibaren hayatına bir bütün olarak bakar. Bu şiirde şair “*Kimse bana çocukluğum anlatmadı*” mısraı ile veda edeceği hayata nereden başlayacağını belirler. Belleğinde yer ettiği kadarıyla çocukluk günlerini, gençlik yıllarını, heyecanlarını, isyanlarını, ilk şiirlerini, ilk aşklarını, akşamları, trenleri, yolculukları, sevmeleri, sevişmeleri, çekilen acıları, ayrılıkları, özlemleri, doğanın dayanılmaz çekiciliğini, alıp başını gitmeleri, akıp giden hayatı, hayata yeniden başlamayı, her şeyi yeniden kurma arzusunu, zamanı, kaderin açmaz ve çıkmazlarını, sonsuz boşluk karşısında zavallı insanı, dünya nimetlerini, insanı kuşatan dünyayı, iç “ben” i, hayatı yetersiz bulmaları, uçurum kenarında yaşamaları, kaçışları, sığınmaları, masal dünyayı, kendini aşmayı, yenilemeyi, uzak sevgilileri, ortak değerlerini yitirmiş dünyayı kendine göre yeniden değerlendirmeleri, bilinmezlikleri, şiiri, dili, şiir-dil-hayat-zaman ilişkisini, şiir ile hayatı yeniden kurma yollarını, tek değişmeyen gerçek olan ölümü, ölüm karşısında aşkı ve aşkın zaferini;

Hayata uzun bir veda şiiri

Uzun upuzun bir veda

Anlayışı ile anlatır. Fakat sadece geçmişte yapıp ettiklerini anlatmakla kalmaz, yapmak istediklerini de ifade eder:

...

ben bu gökyüzünü anlatmayı sürdüreceğim

Onu anlamaya çalışmayı sürdüreceğim

Hayata Uzun Veda' da Behramoğlu, Erikson'un, kişiliğin oluşması için belirlediği sekiz devreden sekizincide söylediği gibi hayatına girmiş bütün karmaşaları çözümlemiş olmanın verdiği rahatlıkla ölümü kabullenmektedir. şairin hayatı ve bu hayat içinde yapıp ettikleri, özellikle yazdıkları;

Belki bir bölüm oluşturacak

O büyük

Senfonide

Ayak parmaklarının

Ucuna basarak

Dünyayı ve kendini

Keşfe ıkan

Dşsever ocuğun

Minik bir

Katkısı olacak.

Sonuç olarak, Ataol Behramoğlu'nun şiiri psikososyal değerler açısından ele alınıp işlendiğinde, bunların Erikson'un sıraladığı psikososyal gelişim devrelerinden beşinci, altıncı, yedinci ve sekizinci devreler için örnek olabilecek özellikler taşıdığı görülür.

4.2 Ataol Behramoğlu'nun Şiirlerinde Öne Çıkan Kavramlar

Farkında olunsun ya da olunmasın psikanalitiğin konusuna giren duygu, düşünce ve davranışlar günlük yaşamın bir parçasıdır. Bu duygu, düşünce ve davranışlar bir şekilde yaşamı şekillendiren davranış biçimleri olarak kendilerini gösterirler. Psikanalitik incelemeler de bunları birtakım psikanalitik kavramlarla ifade ederler. Şairlerin yaşamındaki psikanalitik temel sorunlar, varlığını, sanat eserinde, bu kavramlar aracılığı ile hissettirir ve onlarla tanımlanırlar. Ataol Behramoğlu'nun şiirinde, şairin duygu, düşünce ve davranışlarını ifade eden bir çerçeve olarak öne çıkan başlıca kavramlar şunlardır;

4.2.1 Uçurum

Her insan bir uçurumdur.

Karl Georg Büchner

Uçurum, kelime anlamı dışında zengin çağrışımlarıyla sosyal, ekonomik, siyasi, psikolojik hayatın olduğu kadar edebiyatın, özellikle şiirin temel imgelerinden birisidir. Dipsiz ve karanlık derinlikleri, sonsuz uçurum hissi veren boşluğu, kenarında hissedilen ürperişleri, davetkâr sessizliği, uğultulu iç çekişleri ile yalnızlıktan ümitsizliğe, aşktan şehvete, derin ve önlenemez arzulara, umut ve ayrılıklara, korku ve kuşkunun labirentlerine, yaşanmış her şeyin kayıp gitmesine, unutulmanın dayanılmazlığına, ürküntüden özgürlüğe, kaçış duygusunun dönüştüğü boşluk hissine, hayatın anlamsızlığına, ölüm ve hiçlik duygusuna kadar pek çok duygu, düşünce ve durum bu imge etrafında ifadesini bulur. Somut olguların soyutlaştırılmasında olduğu gibi soyut kavramların somutlaştırılmasında uçurum imgesi yer tutar (Yılmaz, 2017: 66).

Ataol Behramoğlu için uçurum, bütün imkân ve imkânsızlıkları, olumlu ve olumsuz yönleri ile hayatın kendisidir. *Bir Gün Mutlaka* isimli şiirinde içinde bulunduğu hayatın bütün yaşama şekillerini ve yaşama giren unsurları tek tek sayar (age:67).

Behramoğlu, Ankara'daki hemen her sol öğrenci eylemine katılıyor, üyesi olduğu Türkiye İşçi Partisi Gençlik Kolları'nın, gerek teorik gerek meydan ve sokaklarda, her faaliyetinde yer alıyordu.

Behramoğlu, bu Şekil bir uçurum olarak gördüğü hayata, kendi anlayıŐına göre yeni bir düzen verebilmek için *kavga* gerektiğine inanır. nn ardını pek düşünmeden bu kavgaya balıklama dalar: *Bir Gün Mutlakaadlı Şiiri* bu konudaki duygu ve düşüncelerini anlatır.

Böylece yeniden sokaklara fırlamaya hazırlanıyorum bir coŐkuyla, yeniden

Sokaklara fırlamaya

Kendini atmak bir uğurumdan balıklama

Burada uçurum, bütünü ile deđiŐtirilmek istenen hayat için verilecek mücadelenin hikyesini dillendirir.

Behramoğlu, uğurumla ilk defa Kars'ta karŐılaŐtıđını söyler; küçükken sık sık evden kaçıp gittiği Kayabaşı uğurumundan o derinliklerden akan Kars ayı'na bakmaktan hoŐlandıđını anlatır (Behramoğlu,2004: 6; 2008: 79-81).

Şair, çocukluğundaki o uçurum ile hep birlikte yaŐadı, onu hissetti. Ne zaman ardına dönüp baksa, hayatının uzaklaşan seslerini dinlemeye kalksa, kendi yükünü tek başına taŐıma durumuna düŐse, tam bir yalnızlık içinde kalsa, tek başına varoluŐunu doğrulamaya mahkum olsa, kendi elleri arasından bir Őeylerin kayıp gittiğini görse, kendi iini gözleyecek olsa, kendi dışında sonsuz ve yorucu ama mutluluğun da zaman zaman yer aldığı sonsuz bir kovalamacanın içinde olduğunu hissetse, ne zaman büyük kent insanının özgürlük duygusu ile kendini kuŐatılmıŐ bulsa, cinsellik, aşk ve Őehvet sarmalı içinde sıkıŐıŐ kalsa ve de ölüm düŐüncesine kapılsa o dipsiz, karanlık bazen de umut uyandıran uçurumu içinde hisseder(age:79-81).

Gerçekten de Behramoğlu ne zaman geçmiŐine dönüp baksa, hayatının uzaklaşan seslerini dinlemeye koyulsa çocukluğunun o kayalıkları ve uçurumu ile yüz yüze gelir(age:79-81).

Behramoğlu'nun annesi İsmet Hanım 20 Nisan 1976 gecesini bir kalp krizi sonucu vefat etti. Bu lm Şairin hayatında ve duygu dünyasında önemli izler bırakır. Daha önce pek hatırlamadığı ve Şiirine pek taŐımadıđı ilk çocukluk dönemleri; Kars yılları, evden kaçıp Kayabaşı uğurumundan Kars ayı'na bakıŐları, parke taş dŐeli geniş caddeler, taş evler, sarayımsı yapılar, faytonlar, engin kırlar, sonsuz çayırlar, *kayıp nesne* annenin ardından Şairin muhayyilesine, oradan da

şiiirinedüşer. *Annem Yok Artık* (Behramoğlu,2008:27) annenin kaybının verdiği ıstırapla çocukluk anılarının iç içe anlatıldığı ilk şiirdir. Şiir, şairinin hayatında bir dönemin bittiğini, bu bitişin kendisi için ne anlama geldiğini güçlü bir şekilde anlatan, üç ayrı cümle ile kurulmuş şu açış mısraı ile başlar:

Annem yok artık. Beni düşünen kalbi yok. Bitti.

Aynı şiirde bu bitişin ardından hayatının yeni bir döneminin başlamış olduğunu da söyler:

Yeni bir dönemi başladı ömrümün, annemin olmadığı dönemi

Annem Yok Artık şiiri, Ataal Behramoğlu'nun anne kaybı ile duyduğu ıstırapı, annesinin, hayatında tuttuğu yeri, onun ölümü ile içinde oluşan doldurulamaz boşluğu, hayatında nelerin bitip nelerin başladığını anlatmakla kalmaz, duygu dünyasında daima taşıdığı ve çok değişik duyguları anlatabilmeye imge olarak kullanmaktan hoşlandığı *boşluk* duygusunun kaynağını da keşfeder.

O zaman tanıdım sonsuz caddelerini Kars'ın sonsuz

geniş göğsünü ve o zamanlardan kaldı yüreğimde sonsuz bir

uçurum duygusu.

Behramoğlu bu kaynağı hatırlama yolu ile keşfetmekle kalmaz, Behramoğlu şiirinin önemli bir tarafını oluşturan cinselliği bir biyolojik enerji kuramı üzerinde temellendirmeye çalışan Freud'un öğrencisi ve tezlerinin savunucusu Wilhelm Reich'i, Pablo Neruda'yı ve daha başkalarını okumakla, hayatın anlamı hakkında görüş ve düşünceleri zenginleşen, serbest çağrışım yoluyla zihnine düşen Bursa hayatı; sahneye koydukları Fareler ve İnsanlar oyunu, oyundaki rolü, oyun arkadaşları Faik ve Metin, annesinin çaldığı kemandan çıkan ezgiler; bütün bunlar ve şairin bilinç dışının uçurumlarında yer tutmuş her şey, bilinç düzeyine çıkmaya hazır, tenbih bekleyen, karanlıkta hatıralar şeklini alır.

Uzaklaşan Seslerini Dinliyorum, Uzaklaşan Seslerini Hayatımın (age:31-34) adlı şiir bütün zorlukları ile birlikte bu hatırlamaların üzerine kurulur.

Bilinç altının uçurumlarını ve kayalarını görüyorum

mısraı bunun açık şekilde ifadesidir.

Uçurum, Behramoğlu için sadece geçmişteki her türlü yaşanmışlığın malzeme deposu değil, bizzat hayatın ve bireyin gerçekliğinin en somut görüngüsü, varoluş gerçeğinin imgesidir. Şair, şiiri zihnin arılığında ararken onu bulur, bütün anlamını kavrar ve *Avşar Günlükleri* 6 (age:135)' da bunu açıkça dile getirir:

Uçurum bir gerçektir, en somutu gerçekliğin

Kavrarsın boşlukta kendini bir an için

Uçurumun gerçekliğini kavrayan şair onun derinliklerinde kendi varlığını da hisseder. Ama bu hissettiklerini boşlukta, asılı şekilde bırakmaz, uçurumun dibinde akan ırmağın anlatımına *Gece Irmağına Gazel*(Behramoğlu,2002: 40-41) adlı şiirini ayırır. Uçurumun dibinde akan ırmak artık sadece gecenin içinde ay ışığının aydınlattığı, tabiatın pitoresk öğeleri zengin bir tabiat unsuru değil hayatının özelliklerini taşıyan, ruhuna kardeş bir varlıktır. Hatta daha da ileri bir ifade ile bütün coşkusu ile hayatın sınırlarına çarpa çarpa akan kendi hayatıdır:

GECE IRMAĞA GAZEL

Kara gece gibi akıyordu ırmak

Dibinde uçurumun kıvrılarak

Ona bir tepeden bakıyordum

Ruhum onunla birlikte akarak

....

Ağustos 2001

12 Eylül 1980'de askeri darbe oldu. Ordu yönetime el koydu. Toplumun hemen her kesiminden aşırı sayılacak şekilde tutuklamalar başladı. Bütün sivil toplum örgütlerinin her türlü faaliyetleri durduruldu. O dönemde Türkiye Yazarlar Sendikası Genel Sekreteri olan Ataol Behramoğlu da tutuklanma endişesi içine düştü. Bir ara hakkında arama işlemi başlatıldı.(Yılmaz, 2017: 208-236). Tutuklanma korkusu, işsizlik, geçim sıkıntısı, evde kapalı kalma, hapse düşmeden hapisteymiş gibi yaşama, yalnızlık, hayatın akışından, sokaktan ve bütün etkinliklerden kopuş, bu kopuşun getirdiği unutulma, hayatın dışına düşme endişesi onu korkutuyordu. Bu dönemde şairi hayata bağlayan sevdiklerinin

sesleri olur. İşte, Sesler (Behramoğlu,2008: 112-113) adlı şiir bu yalnızlık ve bir nevi unutulmuşluk içinde nasıl ayakta kaldığının hikâyesidir:

SESLER

İnsan seslerine tutunarak ilerliyorum

kollarım alabildiğine açık

Yuvarlanmamak için uçuruma

İnsan seslerine tutunarak ilerliyorum

Yolumu yitirmemek için

Boğucu karanlıkta

....

Unuttuğum sesi annemin

bazen düşlerimde çınlayan

....

“Kendine iyi bak” diyen sesler

“nasılsın” diyen sesler

....

Temmuz 1981

Sesler, şairi tutuklanmaktan kurtaramaz. 27 Ocak 1982’de hakkında gıyabi tutuklama kararı verilir. Bir müddet saklanır. Ancak aramaların sıklaşmasına dayanamayıp 27 Mart 1982’de teslim olur ve Maltepe Askeri Cezaevi’ne gönderilir. Burada, aralarında şair, yazar, milletvekili, sendikacılar, çeşitli meslek örgütü yöneticileri, öğretim üyeleri, gazeteciler olan otuz kadar arkadaşı ile bir aradadır. Hayatının her döneminde yoğun bir okuma, yazma ve çeviri çalışmaları içinde olmuş olan Behramoğlu, tutukluluk süresi içinde de bu faaliyetlerden geri durmaz.

Tutukluluk süresince onu en çok üzen durum, kızı Barış ile doğrudan, arada tel örgüler veya demir parmaklıklar olmadan, başvurduğu halde, bu şekil görüşmesine her zaman için izin verilmemesidir. Bu defa uçurum tel örgülerdir. *Görüşme Günü* (age:124) adlı şiirde bu durum anlatılır:

Çocuğumla bir uçurum konuldu aramıza

Sevinci nefretten kesin çizgilerle ayıran uçurum

Ataol Behramoğlu'nun asıl yargılandığı dava Barış Derneği Davası'dır. 23 Aralık 1982 tarihinde bu dava sanıkları tutuksuz yargılanmak üzere serbest bırakılır. Dokuz ay tutukluluktan sonra Büyükada'da deniz, güneş, Marmara ve İstanbul ufku, mutluluk, kaygı, sevinç, üzüntü, yoğun okuma faaliyeti, şiirler, çeviriler; hepsi bir arada iç içe geçen dört beş aydan sonra 14.11.1983 tarihinde Barış Derneği Davası sonuçlanır ve Behramoğlu sekiz yıl ağır hapis, bir o kadar da sürgün cezasına çarptırılır. Teslim olmak niyetinde değildir. Bir yolunu bulur ve Fransa'ya kaçar(Yılmaz, 2017:237-252). Barış'tan boşalan yer, içinde bir uçurum oluşturmuştur. Bu durumu Gizlilikte(Behramoğlu,1985:29) adlı şiirin yedinci bölümünde şöyle dile getirir:

Minicik varlığından

Boşalan yer

Bir uçurum gibi

Kaldı geride

Şair, uçurum ile aşkı, tutkuyu, cinsel yakınlaşmayı çoğu zaman bir arada kullanır. Bunların ifade ettiği anlamı zengin çağrışımlı uçurum imgesi ile anlatır.

Behramoğlu'nun şiirinde aşk ana temalardan biridir. Kardeşi Nihat Behram'a yazdığı 23.4.1981 tarihli mektupta “*Aşk, tutku, bunlarsız yaşamak çok güç. Bunlara sahip olmak da güç*” (Behramoğlu, O, 2015: 132) der.

Onun için bir uçurum algısı ile de yeni bir boyut kazanan aşk bir duygu olmaktan çok bir eylemdir. Şairin yaşama biçimi bu eylemin etrafında toplanır. *Bir Gün Mutlaka* adlı şiir bunu gösteren önemli bir örnektir. *Yeni Bir Şarkıya* (Halkın Dostları, 1970:3)'nın

Ve aşkın sonu yoktur

Her aşk bir başka aşka ulansa da

ifadesi şairin aşksız yaşanamayacağı düşüncesinin şiir dilinde anlatımıdır. Buna göre aşkın öznesi değişse de eylemi değişmez, kaldığı yerden bir başka özneye devam eder. Ancak bir öznenin yerini başka bir öznenin alması ile gerek

kendisinde gerek yiten öznedeki bazı değişme ve başkalaşma olabilir. Bu durum libidonun “yaşama enerjisi” anlamı ile açıklanabilir.

Behramoğlu 1970’li yılların sonunda evlendiği, kızı Barış’ın annesi Ludmila ile 1990’lı yılların başında ayrılır. İçine düştüğü yalnızlığı ve hüznü hatırlamanın verdiği acıları, kendi kendine konuşmalarını, baharların ve yazların anlamını artık kaybetmiş olduğunu, boğulmuş anıları ve özlemleri ve de ölümü ama yeni bir hayatın da eşiğinde oluşunu *10 Ayrılık Şiiri* (Behramoğlu, 1999:41-50)’nde anlatır.

Behramoğlu *10 Ayrılık Şiiri*’nde olduğu gibi yiten bir aşkın sonunda, hayatına girmiş her şey için ağıt yakarken, yaşanmış her şeyi örten unutulmuşluğun içinde her şeyi karartan hava bir uçuruma yuvarlanırken, o uçurumun kenarında açan taze bir çiçeğe tutunmasını bilir. Bu yiten aşkın öznesinin yerine yeni bir aşk öznesi koyma becerisi, hayata aşk ile tutunma mahareti, bitişin eşiğinde, uçurumun kenarında yenilenme hüneridir. İlkbahar Öncesinde Karamsar ve İyimser Düşünceler (Behramoğlu,2008:173)’ de bunun açık anlatımını görüyoruz:

Unutuş. Yaşanmış her şeyi örten.

Unutuş. Yeni bir yaşam birden.

Kara bir uçuruma düşerken

Kıyıda taze bir çiçek, sen.

Aşkın öznesi için karşısına çıkabilecek her türlü engeli göze alamayanlar isteklerine kavuşamazlar. Aşk, başlı başına bir karar ve girişimdir. Bu, güç ister, emek ister, yürek ister, kendini veriş ister hatta körlük ister. Bu durumda durup düşünmeye yer yoktur. Düşünmeye kalkarsan bütün bir geçmişin; yitik aşkların, başarıların, yenilgilerin, yaşanmışlıkların ömre yığıldığı her şeyin hurdalığı olan uçuruma düşer, orada bütün enerjini yitirmiş bir şekilde silikleşir, kaybolursun. Bu uçurum, üzerinden sıçranılsın ister. Onun için sevenlerin kanatları olmalıdır ki bu tehlikeli yolları aşabilsin. *Yeni Aşka Gazel* (Behramoğlu,2002: 42-43)’de bütün bu engelleri nasıl aşacağını ve aşkın yeni öznesine koşarken kendisini nasıl yenileyeceğini anlatır.

YENİ AŞKA GAZEL

Uçurumlardan geçerek gelirim sana

Delice, uçarak gelirim sana

....

Yeniden öğrenmek için her şeyi

Bildiklerimi unutarak gelirim sana

....

Kopar diye beni köklerimden yine

Uçur diye ey aşk, gelirim sana

Şubat 2002

Böyle söylemekle birlikte şair hayatın bütün tanımlanmışlıklarından sıyrılmak, başka tanımla ulaşmak ister. Bunu da İstek(Behramoğlu, 2008:19) adlı şiirinde hiçbir kuşku ve tartışmaya yer bırakmayacak şekilde varoluşunun amacı olarak dile getirir:

Uçurumlarla uçurumlaşmak

Rüzgârla rüzgârlaşmak istiyorum

4.2.2 Yalnızlık

Yalnız insan merdivendir

Hiçbir yere ulaşmayan

Louis Aragon

Yalnızlık , bireyin kendisi ile diğerleri arasına mesafe koyma tercihidir. Nedeni ve belirtilerine göre değişik şekillerde tanımlanabilir.

Yalnız, açık bir şekilde, bireyin kendi başına olması demektir. Yalnızlık ise bireyin fiziksel durumu ile ilgili olabileceği gibi psikolojik durumu ile de ilgilidir. Birey, toplumdan ayrı, tek başına kalarak yalnızlığı yaşadığı gibi kalabalıklar içinde de kendini yalnız hissedebilir. Böyle olunca yalnızlık, yaşanan sosyal ilişkinin yoğunluğu ile bağlantılı olmaktan çıkar(Şen:216).

Yalnızlığın kendine özgü doğasını göz önüne alarak açıklanması, oluşumu ve sürdürülmesi üzerine değişik kuramlar ortaya konmuş, bunlarla, yalnızlığın farklı yönlerine vurgu yapılmıştır. Kişilerarası psikanalizin kurucularından Harry

StackSullivan yalnızlığı, *insanlararası yakınlık ihtiyacının yeteri kadar doğrulanmamasından kaynaklanan, rahatsızlık verici bir deneyim* olarak anlatır (Sullivan, 1953:262).

Freud yalnızlığı *sevilen nesne kaybı* çerçevesinde ele almıştır. Ona göre yalnızlık çocukluk döneminde başlar, ancak çocuklar bunu algılayamazlar. Dönemsel ihtiyaçları karşılanmayan çocukların ergenlikte çevresi ile ilişki kurmakta zorlanacağı ve yalnızlık hissedeceğini ifade eder(Karnick, 2011:224). Ataol Behramoğlu'nun çocukluğunun pek de sevgi objeleri ile geçmiş olduğu rahat bir şekilde söyleyemez. Baba hep *İşte güçte* ve çoğu zaman arazidedir. Anne de, ihtimal Ataol Behramoğlu'ndan sonra, ikişer yıl ara ile doğan üç kardeşle meşguldür (Yılmaz, 2017: 25-32). Ona artık sokaklar, uçsuz bucaksız ve ıssız kırlar kalmıştır. *Hayata Uzun Veda* (Behramoğlu:2008:41) bunu anlatır:

Kimse bana çocukluğumu anlatmadı

Annemin vakti yoktu buna

Babam zaten işinde gücünde

Ve ıssız kırlar girdi hayatıma

Uçsuz bucaksız

Heidegger'e göre insan ve varlık dünyada her zaman başkalarıyla birlikte var olur. İnsanın yalnızlığında bile başkaları; insanlar ve nesnelere vardır. İnsanın yalnızlığı, dünyada insan ve nesnelere birlikte olmasına rağmen yalnız olmasıdır. Yalnızlık, tek başına olmak değil, dünya içinde kendini, psikolojik olarak başkalarından, kalabalıklardan ayırmak, uzak tutmaktır (Heidegger, 2008:124).

Bu uzaklaşmanın verdiği olumsuz duygu, bazen bir nesneye yaklaşma, onu kendine yakın bulma, dert paylaşma objesi olarak seçme ile teskin edilebilir, hafifletilebilir.

Ericson'a göre yalnızlık, ergenlik çağında yaşanan ve acı verici olarak algılanan, sosyal anlamda izole edilmiş duygularla sanat eseri ortaya koymada yardımcı olabilir(Cebeci,2004:99). Adler de yalnızlığın yaratıcı, üretken ve olgunlaştırıcı yönüne dikkat çeker (Karnick, 2011: 217-229). Ataol Behramoğlu'nun *Melankoli* adlı şiirinin bu duyguları yoğun şekilde dile getirdiğini gördük. Şairin yayımlanmış ikinci şiiri *Postanenin Kaloriferi* (Yeni Çankırı, 1960:1)'inde aynı

duygular, bu defa ayrıntıya gidilmeden, bütüncül bir bakışla ifadeye girer. İlk gençlik yıllarının, yanında, yöresinde olan bireylere anlatılmada zorluk çekilen duygular, melankolik durumu daha da yoğunlaştırır. Birey kendisini başkalarından, kalabalıklardan ayırır; onlar yerine PostaneKaloriferi'nde olduğu gibi nesnelere yaklaşır, onlarla yakınlık kurar, içini onlara döker. *Melankoli*'de adı geçen kalorifer, bu defa şiirin hem ismi, hem de konusu olur:

Postanenin Kaloriferi

Bilmezsiniz dostlarım,

Bilmezsiniz derdimi,

Bilemezsiniz postanenin kaloriferiyle

Neden böyle dost olduğumu.

Postanenin Kaloriferi isimli bu küçük şiir Behramoğlu'nun şiirleri arasında, Heidegger, Sullivan ve Ericson'un konu üzerindeki düşüncelerine karşılık gelebilecek bir örnek olma özelliği gösterir.

Kimi durumlarda yalnızlığın paylaşıldığı nesne kayıp duruma düşebilir. Böyle olunca, yalnızlığın kişiye verdiği elem daha belirgin duruma gelebilir ve derinleşebilir(Lacan, 2015:6). Kayıp nesne, bireyin çevresindeki bir eşya olabileceği gibi tabiatın bir canlı da olabilir. Üzüntü (Yeni Çankırı, 1960:1). adlı şiir bütünüyle böyle bir nesne kaybının şairin duygularında oluşturduğu olumsuz etkiyi anlatır:

ÜZÜNTÜ

Sonbaharın gelmesine üzüldüm ama,

Ne havaların soğumasına

Ne yağmur yağmasına gündüzleri

Yalnız şu leylek yok mu evimizin

Yanıdaki ağaçta yuva kuran

O çekiç gürültüsü sesiyle uykusuz akşamlarında

Bana yalnızlığımı unutturan

İşte onun yokluğu kahrediyor beni..

Tutsaklar Baladı (Yelken, 1961:2)

Behramoğlu'nun Ankara yıllarının ilk şiirlerindendir...*mutlu aydınlık yaşamlar* peşinde, eğitim için geldiği bu büyük kentte, Çankırı'dan, içinde getirdiği yalnızlık duygusu yanında, *hiçlik* duygusunun da yer aldığı görürüz. Büyük şehrin havası içinde, ne ve ne için yaşadığı konusunda endişeleri artar. Kendini bu şehre anlatamaz. Yalnızlık yoğunlaşır:

tüm sevgilerden yoksun koca evrende

özlemimiz mutlu aydınlık yaşamlar

bu gün daha bir hiçiz dünden daha bir yalnızız

özgürlük öyle uzak ellerimizden

çocukluğumuz KADAR

Kierkegaard'agöre kişinin birey olabilmesi için yalnızlığın korkusu ile yüzleşmesi gerekir. Ancak bu yüzleşmeden sonradır ki kişi birey olabilir. Yine ona göre birey yalnızlıkla baş edebilmek için bunu yaşamalıdır(Karnick, 2011: 217-229).

Schopenhauer'e göre de kişi yalnızlığı sevmeden ve hür olmaya aşık olmadan birey olamaz. Diğer bir deyişle birey tek başına kalabildiği sürece hürdür(age: 217-229).

Yalnızlığın özgürlük için temel olduğu görüşü Martin Buber tarafından da benimsenmiştir (age).

Tillich, yalnızlığın özgürlük boyutuna, bu kabulün bir tecrit, cesaret ve risk alma yolu olduğunu da ilave eder. Bunu birey olmanın ve kendini kabul ettirmenin bir biçimi olarak görür. Yalnızlığın, *acınacak bir hal* olmanın yanında, *kendi içinde bir ihtişam* ı olduğuna da dikkat çeker (Tillich, 1952:28).

Yalnızlığı insan varlığının en temel görünümü olarak kabul edenlerden biri olan Maurice Merleau- Ponty , Berköz'ün şiirinde söylediklerini doğrular. Ponty, bireyin, varlığını başkalarıyla birlikte oluşturduklarına ve başkalarıyla birlikte varoluşun bireylerin daha fazla üretken kılacağına inanır.

Böyle bir topluluk içinde olmakla birlikte Ataol Behramoğlu Ankara'da kendisini yalnız ve mutsuz hissetmektedir.Bu durum kendilik deneyiminin farklı bir tipi

olarak değerlendirilir(Kohut,2013: 141).Winnicout yalnızlığı, kendi başına olma kapasitesinden ayrı tutar(Karnick, 2011:8). Şehre kendini anlatamadığı gibi şehrin ışıklı hayatına katılamamanın da hüznünü yaşar. Bu duygu *Başkent Işıklarına Sone* (Ilgaz, 1962:12) adlı şiire şu şekilde yansır:

...

Kentler bir uzağında kişinin bir duygusuz

...

Bir ses veren çıkmıyor insancıl çığlığıma

...

Düşüyor çığılçığıl bir ilkbahar akşamı

Başkent'in ışıkları kral yalnızlığıma.

Kral yalnızlığı ifadesi Kierkegaard ve Shopenhaur'un özellikle Tillich'in yalnızlık içinde gördüğü *ihtişam* a tam karşılık gelmektedir.*Başkent IşıklarınaSone*'den iki ay sonra yine Ilgaz'da çıkan Ben-Siz isimli şiir, şekil ve içerik yönü ile Ataol Behramoğlu'nun kendini ve toplumu idrak şeklini vermesi açısından önemlidir. Bu yönü ile eleştirinin dikkatine düşmemiş şiir, *Bir* ve *İki* bölüm başlıkları ile birbirinden ayrı iki bakış ve idrak şeklini dile getirir. Şiirin isminde yer alan *Ben* in ifade edildiği birinci bölümde*Başkent Işıklarına Sone* de yer bulan duyguların bir devamı görülür.Şiirde yalnızlık, karamsarlık, boşluk, umutsuzluk, bireysel acı ve yaşamanın anlamsızlığı duygu olarak işlenir.

Karanlık sular

Üstünde

Yarasalar gibi

Yalnız kupkuru

Ve korkunç

Şarkılar

Söylüyordum

...

Kimdim, neydim

...

Kendimi öldürebilirdim

Ellerime bakmağa

Korkuyordum

Yalnızlık ve kendi başına olma aynı şeyler değildir. Bu ayrımın yapılması gerekir. Yalnızlık hiçbir ilişkinin olmadığı duygusu, ilişki kurulabilecek birilerinin olmadığı duygusudur. Kendi başına olmak kişinin, kendi iradesiyle, dış dünyayla kendisi arasında bir duvar örmesi ve bunu farkında olarak yapmasıdır. Bu durumda birey istediği zaman, diğerleri ile kendi arasında kurduğu bireyle toplum arasındaki *yalnızlık duvarını* yıkar ve topluma katılır(age:9-10).*Ben-Siz*'in ikinci bendi bu duvarın yıkılışını, şairin ifadesi ile, yalnızlığının duvarında bir kapı açıldığını anlatır:

Büyük bir kapı açıldı yalnızlığımın duvarında

Bu mısra şairin gerek okumaları ve gerekse Ankara'daki hayat pratiği ile, ama daha çok okumaları ile kazandığı yeni sosyal görüş ve idrak şeklini anlatır(Yılmaz, 2017: 49-50).

Ataol Behramoğlu'nun Ankara'da iki yıl içinde ulaştığı, *Ben-Siz* şiirinin ikinci bendinde ifadesini bulan iradeli tavır ve yeni idrak şekli çok sürmez. *Melankoli*'nin hüzünlü havası, içe dönük hayat, can sıkıntısı, yorgunluk hissi, yalnızlığın büyüğü şairi çeker ve o intihar eğilimli duygu dünyasına geri döner. Özellikle üçüncü kıt'ada Yahya Kemal'in *Atik-Valde'den İnen Sokakta* (Beyatlı, 1974: 34-35)adlı şiirinin açık izlerini taşıyan *Leylaklarda Yitirdiğim*(Behramoğlu, 1962:288) Behramoğlu'nun içinde bulunduğu ruh halini mükemmel şekilde anlatır:

LEYLAKLARDA YİTİRDİĞİM

....

Delicesine mandolin çaldığım geceler

Sonra sen, çocuk masallarımın perisi.

İlk düşlerimin unutulmaz sevgilisi.

O yunmuş, o arınmış düşünceler

Toplar atıldıktan sonra, kimsesiz

Terkedilmiş sokaklarda çaldığım ıslık.

Ah! O büyük, o dost yalnızlık

Nerelerdesiniz?

....

Ergenlik ve ilk gençlik yıllarının hüznü dayalı bütün melankolisini ve Ankara'nın ilk iki yılını kuşatan bu şiir Behramoğlu'nun neyi özlediğini, aradığını, istediğini de gösteriyor: Melankolinin cazibesi şairi yine büyümlü havasına çekmektedir. Bu havanın verdiği gölgeli, belirsiz, hatta karanlık, sıkıntılı, hayata karşı kendini yenilmiş hissetme duygularını, hatta intihar düşüncesini sadece şiirlerinden izlemiyor. O dönemde İsmet Özel'e yazdığı mektuplardan da bunları çok daha açık şekilde takip edebiliyoruz. (Behramoğlu-Özel, 1995:28, 32,41).

Ericson ve Adler'in, yalnızlık duygusunun sanatçılarda verimliliği artırıcı ve kişiyi olgunlaştırıcı özelliğine dikkat çekmiş olduğunu daha önce gördük. 1961-1965 yılları arasında Behramoğlu'nun yayımladığı şiir sayısında bir artış görülür. Bu şiirlerde içerik ve işleyiş olarak da bir olgunluk dikkati çeker. Bu şiirlerde değişmeyen hemen hemen tek şey melankoli ve onun alt başlığı psikolojik hallerdir. Şinasi ve Namık Kemal'le şiire girmiş yeni insan tipinin devrimci anlayışa evrilmiş son örneğinin anlatıldığı *Bir Gün Mutlaka* bile bunun dışında kalmamıştır. Bu şiirde de melankoliye bağlı olarak bireysel yalnızlığın hüznünü bulabiliriz. Bu tarihler arasında kalan şiirlerden 1963'e tarihlenmiş, ancak 1966 yılında yayımlanmış *Kör Bir* (Behramoğlu, 1966:7), şairin bu dönem, *atılım ve değişim* duygu ve heyecanı ile içinde yer aldığı ve *içtiğimiz ayrı gitmez* dediği arkadaş grubu arasında kendini hissettiği, ancak yine de

Ah! O büyük dost yalnızlık

Nerdesiniz?

diye çağırıldığı yalnızlığın bütün yön ve yoğunluğunu, yaşadığı hüznün derinlik ve genişliğini

Yüreği hüznle dolduran hayatta

Kör bir çocuk gibi düşe kalka

yaşadığı anların tablolarını ikinci şahsa, yani sevgiliye ayrıntılı, ama içli bir ifadeyle anlatıyor:

KÖR BİR

*Yüreği hüznle dolduran hayat
güneşli bir nisan akşamında
her şey ölüp gidiyor ve
atıyla oynuyor komşunun çocuğu da
yaprakları kımıldatan rüzgâr
ölüm kımıldamaz ama
yağmurda, solgun güz kuşlarının
kim bilir nereye gittiği yağmurda
kuytu, naftalin kokan odalarda
akşamın evleri sardığı odalarda
bir çocuk uyurdu
kavaklar cevizler ıhlamurlar
sallanırdı acıyla
o zaman ne çok hastaydım
sevgilim! ne çok hastaydım
gece yarıları şehri dolaşırdım
cebimde taslak halinde bir intiharla
şizofreni ve pompalı mızıkayla
tanrım! Ne çok yalnızdım, dağlara
doğru yürürdüm, ağlardım,
yüzümü tutup toprağa
şehri
gözlerdim.*

....

kalbim

kör bir çocuk gibi düşe kalka.

Kör Bir, şairin, hayata ve içinde bulunduğu ortama uyum sağlayamadığı, zaman zaman gece ile birlikte beyninin örtüldüğü; başkaldırı, şizofreni ve intihar düşüncesi gibi aşırılıkların içinden geçtiği, sevişmeyi bile acı ile karıştırdığı, narsistik duyguların da yer aldığı ve daha çok kendini dinlediği, çevresinden çok kendisi ile uğraştığı, hatta kendisine karşı bile yalnızlaştığı, belki de yabancılaştığı bir dönemden geçtiğini gösteriyor. Wolfe, şairin içine düştüğü bu duruma, kişinin kendine bile yabancılaşabileceğine dikkat çekmiştir(Karnick, 2011: 217-229). Bu şiirde anlatılanlar İsmet Özel'e o yıllarda yazdığı mektuplardan da takip edilebilir(Behramoğlu-Özel: 29-204).

Yeniden, Hüzünle... (Devinim, 1965: 1-4)'de, *Kör Bir*'de anlatılanlar değişik ifadelerle yeniden söz konusu edilir. Şairin, kalabalıklar içinde yalnız oluşu;

Çürük yumurta, bayat pastırma

ve

bamya yenilen bir lokantada

mareşalfevzi çakmak, koca yusuf

dünya güzeli Fatma

dostumdular.

Ben o şehirde yalnızdım

Bunu kimseler bilmez.

mısralarında, yalın bir ifadeyle anlatıma girer.

Bu ruh hali ile Ataol Behramoğlu yoğun bir çalışma içindedir. Halkın Dostları dergisine yazı yetiştirmek, ilgi uyandıracak yazılar toplamak, çeviriler yapmak, dergiyi yayına hazırlamak, baskı işleri ile uğraşmak, düzeltmeler yapmak, dağıtım, tahsilat, dergi için bağış toplamak; bütün bunlarla uğraşmaktadır.

Şair bu çalışmalarını sürdürürken eşi Necmiye Paris'e gider. Bu yoğun iş temposu içinde sıkışmış olan Behramoğlu iyice bunalmış gibidir. Yeni bir başlangıca ihtiyacı vardır.

Önüne çıkan ilk fırsatı kullanarak 6 Eylül 1970 Pazar günü karayolu ile Türkiye'den ayrılır; Bulgaristan, Yugoslavya, Avusturya üzerinden Almanya'ya, oradan da İngiltere'ye geçer(Yılmaz, 2017:81-95).

Ruh hali yine iyi değildir. İsmet Özel'e yazdığı 21 Eylül 1970 tarihli Londra izlemini anlattığı mektupta *bana gelince* diyerek ve her zamankinden daha kötü olduğunu anlatmayı ifadenin merkezine alarak; gidip Flistin'de savaşıp ölmeye, burada Slav dilleri üzerine doktora yapıp Türkiye'de profesör olmaya, dört yıl sosyoloji okumaya, Rusya'ya gidip Kafkasya'da halk türkülerini ezberlemeye, piyano çalmayı öğrenmeye, bir otomobil satın almaya, Necmiye ile asude bir ömür sürmeye, gemilerde tayfalık yapmaya, judo öğrenmeye, her milletten bir sevgili edinmeye, çok uzun mısralı, Homeros'un kileri hatırlatan, geniş soluklu destanlar, kısa kısa aşk şiirleri yazmaya; içinde bulunduğu sıkıntılı durumu, çıkmaz, karmaşık düşüncelere veya geniş ufuklara doğru yönelişlere, değişik heveslere, kararlar ve kararsızlıklara, arzuları ile iç içe tasavvurlara kadar düşüncelerini kaplayan, beynine üşüşen her şeyi, bütün zihin karışıklığı içinde anlatır. Behramoğlu, içinde bulunduğu şartların ağırlığını, hayalden de öte, düşüncelerine üşüşmüş, bilinçdışı fantezilere varan birtakım tasavvurlarla hafifletmeye, hatta belki de bu fantezilerle ayakta durmaya çalışır(Terbaş, 2016: 37-39).

Bu birbirinden ilgisiz, değişik alanlara yönelmiş arzuları gerçekleştirmeyi düşleyen şair yine de içindeki yalnızlık duygusunu dindiremez. Ama bu defa yaşanan yalnızlık duygusu kalabalıklar içinde kendini tek başına hissetmenin yanında, fiziki olarak tek başına kalmışlığı da bünyesinde taşır. Behramoğlu'nun bu defaki yalnızlığı Orhan Veli'nin

Bilmezler Yalnız Yaşamayanlar,

Nasıl korku verir sessizlik insana;

İnsan nasıl konuşur kendisiyle;

Nasıl koşar aynalara,

Bir cana hasret,

Bilmezler

şeklinde anlattığı iki taraflı yalnızlık gibidir.

Avrupa'ya çıktıktan sonra, Londra'da yazdığı ilk şiir *Sana Seslenmek İçin* (Halkın Dostları 1970:3)'de bu iki taraflı; hem ruhen hem bedenen yaşanan bu yalnızlığı,

Öğretmenimin iliklediği göğsüm

Ne kadar genç

çağından Londra'ya gelinceye kadar pek çok unsurun; ıslak yaprakların serinliğinin, sevgilisi olan bütün kızların, saçlarının özenle tarandığı gençlik yıllarının, ölgün ışıklı kasaba lokantalarının, yanık türkülerin, karısı Necmiye'nin hatırlandığı içsel yalnızlığını

Işıklar içinde kaçıp giden

Bir tavşan gibi yalnızım

mısraları ile, kalabalıklar içinde olduğu halde kendini psikolojik olarak yalnız hissetmesini de

Bazı bağlardan

Üzüm toplaması

Bazı sinemalara gitmesi

Bazı kızları sevmesi

Ve ölesiye yalnızlık çekmesi

Bazı şehirlerde

mısraları ile anlatır.

1971 ile tarihlenmiş Notlar I (Behramoğlu, 1974: 19-23) adlı şiirde yalnızlık, yerini *tek kalmaya* bırakır ve insanın her zaman *tek kalmaya* hazır olması gerektiğini anlatır. Artık Behramoğlu için yalnızlık, hayatın bir parçası, insanın, kendisi ile diğerleri arasında pek çok soruyu içinde taşıyan aşılması zor bir boşluk gibidir. Aynı zamanda yalnızlık, kişinin bireyselleşmesi ve sorumluluklarının farkına varabilmesi için önemli bir zemin olma özelliği

kazanır. İnsanın kendisinin farkına varması ve kendisi ile diğerleri arasındaki mesafeyi hissetmesi için yalnızlığın bilincine de varması gerekir. Bir nevi *inziva* ya da *uzlet* halinde yalnızlığın *sakinleştirici* özelliğini de görür. Yalnızlığın bir yönü de kişiye kendisi ile yüzleşme olanağı vermiş olmasıdır.

Behramoğlu karısı Necmiye ile ayrılmışlardır. Artık tek başınadır ve hayatını düşünmektedir:

Tekim, hayatımı

Düşünüyorum.

Uzaktaki beyaz kız

Belki beni

Hiçbir zaman anlamadı.

Bu belki benim için de böyle

Ama seviştik bazı

Odalarda

Mutlu zamanlarımız da

Oldu.

Tekim, hayatımı

Düşünüyorum.

Şiir boyunca bu *inziva* ya da *uzlet* haline birini bekleme duygusu iştirak eder.

Tekim ve yağmur yağıyor

Alacakaranlıkta

Birini bekliyorum.

Şiir bu bekleyiş ifadesini güçlendiren şu mısralarla biter:

Tekim, alacakaranlıkta

Birini bekliyorum.

Behramoğlu'nun şiirinde yalnızlığın, ulaşabildiğimiz bilgilerde pek ele alınmamış yönünü görüyoruz: Yalnızlığın, keşfedilen bir *duygu* ya da *hal* olduğu. Yayınlanmış ilk şiiri *Melankoli*'de yalnızlığın yanında anlatıma giren

umutsuzluk, sebepsiz acılar, bezginlik, yorgunluk, boşluk hissi, aşk, anne, sükût, karanlık vb. duygu ve durum zenginliğini görmüştük. Bütün bunları şair yalnız yaşamıyor. Yanında arkadaşı Abdullah Nefes de vardır. 12 Mart 1971 muhtırası sonucu hapse düşen arkadaşları ve kardeşi Nihat hakkında yazdığı, 1972'ye tarihlenmiş Abdullah Memet Nihat Murat(age:29-34) adlı şiirde şair, yalnızlığı ve diğer duyguları Abdullah'la birlikte keşfettiklerini söylüyor:

Abdullah, sevgili arkadaşım, gençliğin-

İlk acılarını birlikte keşfettiğimiz dost

Romanların, şiirin ve yalnızlığın

Gecelerin, tütünün ve sevmenin

Büyüsünü birlikte keşfettiğimiz dost

Buna göre yalnızlık insanın içinde vardır ve insan hayatını zenginleştirecek bir öge olarak bunu keşfeder. Bu keşfedilen duygu bazen, kaynağına göre

...camsı, saydam

Tuhaf bir yalnızlık

Tanımsız, sıkkın, dağınık'tır.

Günlük hayatın içinde pek çok şey sıralı değil, düzensiz ve karmaşa içindedir. Gün, kişi için art arda gelen, ama dağınık *yaşantılardan* oluşur. Yaşanırken neyin, neye bağlı olduğu veya olacağı kestirilemez. Hesap akşamüzeri görülür. Mayıs 1983'e tarihlenmiş yukarıdaki mısralarda *tanımsız, sıkkın, dağınık* olarak gördüğü yalnızlığı Behramoğlu, Eski Nisan(Behramoğlu, 2008:132) adlı şiirinde, akşamın, günün ayrıntılarının kaybolmaya başladığı, eşyanın tek renge büründüğü saatinde

Yalnızlığı çırpıplak gördüm

derken bunu anlatıyor. Burada yalnızlık şairin dışında cereyan eden soyut ve somut, birbirine karışmış bir haldir ve şair onu keşfediyor. İdrak ediyor da denebilir.

Behramoğlu, hayat karşısında seçtiği yol, tavır ve tarzı bizzat kendisi göstermiş; bunu da yukarıdan beri, Heidegger, Kierkegaard, Adler, Freud, Sullivan, Ericson, Tillich, Martin Bubar, Merleau- Ponty gibi filozof ve psikiyatrislerin, yalnızlık

kavramı üzerine değerlendirmelerine uygun dūşecek şekilde yapmış; bu tercihini de Kasım 2000'e tarihli *Sonuçta*(age: 182-183) isimli şiiri ile açık şekilde ortaya koymuştur ve bunu dūnya ya da öteki ile karşılaşma yerine benlik sınırlarına geri dōnme şeklinde dillendirir.

SONUÇTA

Sonuçta şiiri seçiyorum ve yalnızlığımı

Kendimle baş başa kalmak için

Bir masa lambası bir masa

....

Sonuçta yalnızlığımı seçiyorum

Savruk aranışlarını kalbimin

Aşk ola da bilir olmaya da

Sonuçta kendim kalmayı seçiyorum

Gurbetin yani řu dūnyanın yollarında

....

Okunmuş, yazılmış aşklardan sonra

İşte bunlardır setiklerim:

Bir kır yolu, sōęüt dalından bir dūdük

Bir akı sedef kaplama

Ve caneriği dolu ceplerim

Kasım 2000

4.2.3 Tūkenmiřlik

Melankoli alanı içinde yer alan bir duyuyř hali de tūkenmiřlik duygusudur. Tūkenmiřlik kavramı literatūre 1970'li yıllarda girdi. İlk olarak Freudenberger, yazdıęı bir makalede tūkenmiřlik kavramını psikiyatrinin konusu olarak kullanmıř, ancak konuyu, insan davranıř ve hallerinde genel bir durum olarak deęil de *mesleki bir tehlike* olarak deęerlendirmiřtir(Arı, 2008: 132). Freudenberger, tūkenmiřlik kavramını mesleki tehlike olarak gōrmenin yanında

konuya sadece *duygusal tükenmişlik* olarak yaklaşmış, daha sonra Maslach ve Jackson, çalışmalarında bu kavramın çerçevesine *duyarsızlaşma* ile *kişisel başarıda düşme* durumlarının da gözlenmesi gerektiğini ilave etmişlerdir. Bugün bu alanda araştırmalar, *duygusal tükenme*, *duyarsızlaşma* ve *kişisel başarıda azalma* olarak üç bileşenli bir yapı olarak yürütülmektedir (age: 134).

Tükenmişlik kavramının tanımlanmasından sonra konuya ilişkin araştırmalar artmış ve makaleler yayınlanmışsa da konu hep bir takım ölçme ve değerlendirme araçları ile deneysel alanda kalmış ve bunlarda da konu bireysel olmaktan çok kurumsal bazda ve meslek grupları içinde tükenmişlik aranması şeklinde olmuştur(Ardıç, Polatçı, 2008: 92-96).

İlk çalışmalar daha çok tanımla ilgili ve gözleme dayalı olarak yapılmıştır. 1980’li yıllarda çalışmalar yön değiştirmiş, daha çok tükenmişliğin yapısını açıklamaya yönelik araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. 1990’lı yıllardan sonra yapılan araştırmalarda kişide değer, saygınlık, ve ruhlardaki erozyon, yani enerji yitimi ve tükenme araştırılmaya başlanmıştır(age).

Tükenmişliğin araştırılması Türkiye’de, yurt dışındaki süreçle birlikte yürümüş (Ergin, 1992: 143-154;Çam:1992), bugüne kadar önemli bir literatür oluşmuştur(Gündüz, Çapri, Gökçatan, 2012). Her tür okuldan, kışlaya, hastaneden adalet saraylarına, belediye çalışanlarından banka personeline, hemen her iş kolundaki çalışanlar üzerinde tükenmişlik hazır ölçülerle veya anketlerle araştırılmış, personelin bu konudaki durumu ortaya konmaya çalışılmıştır(Ardıç, Polatçı,2008: 92-98). Ancak sanatçılar; şair, yazar, ressam, müzisyen, heykeltıraş vb üzerinde böyle bir çalışma yapılmamıştır. Bu alanlarda araştırmacılara düşen sanatçının, eserinden hareketle, ondaki tükenmişliği esere yansıyan şekli ile keşfetmek, ortaya çıkarmaktır.

Yapılan araştırmalara göre tükenmişlik sendromunda kişi kendini umutsuz, yorgun, bitkin, uykusuz, huzursuz, tedirgin, kararsız, kuşkulu, çaresiz, dışlanmış, tek düze hayat içinde yaşama sevincini kaybetmiş, dar alanda sıkışmış olma, kendini değersiz hissetme, ölüm ve intihar düşünceleriyle dolu hisseder. Bu hallerin bazıları birbiri içine girmiş şekilde, bir arada kendisini gösterir. Şunu da belirtmek gerekir ki konu üzerinde araştırma yapan uzmanlar, tükenmişlik sendromunun stres veya depresyon değil, daha çok sağlıklı insanlarda görülen bir hal, bir algı, bir süreç olduğu noktasında birleşirler(age).

1964-1965 yıllarından başlamak üzere üniversite öğrencilerinin ve öğrenci örgütlerinin sosyal, siyasi, kültürel, ekonomik konular üzerinde duyarlılıklarının oldukça artmış olduğu görülür. Konuların geniş kitlelere ulaştırılabilmesi için mitingler, gösteriler, eylemler düzenlenir olmuştur. Gençliğin siyasi partilerle olan bağları bu gösterileri daha da arttırmıştır.

Ataol Behramoğlu Ankara'daki hemen her sol öğrenci eylemi içinde yer alır, üyesi olduğu Türkiye İşçi Partisi Gençlik Kolları'nın eylemlerine eksiksiz katılır. İlk tutuklanmalar ve nezarete gecelemler de böyle başlar. Ancak Behramoğlu şiirinde, bir iki istisna dışında bu eylemli hayatı anlatmaz, onun yerine *Melankoli* şiiri ile anlatmak istediği ruh halini, daha değişik ifadelerle sürdürmeyi tercih eder. Bu şiirler, şairinin de bir türlü vazgeçemediği *Melankoli*'nin söze getirdiği duyuş şeklinin sürdürülmesi, bir nevi açılımı gibidir.

Yukarıda tükenmişliğin ana belirtileri olarak saydığımız özelliklerin birçoğu şairin içinde bulunduğu durumu göstermek üzere bu şiirlerde dile getirilir.

Bu şiirlerde anlatılan ruh halinin nesir diliyle ve daha ayrıntılı olarak İsmet Özel'e yazdığı mektuplarında vardır(Behramoğlu, Özel,1995).

Tükenmişliğin önemli belirtilerinden biri yorgunluk hissidir. Daimi yorgunluk duygusu içinde olanlar kendilerini mutsuz hissederler, bir şey yapmak istemezler, hiçbir şeyden zevk almazlar, yaşama sevincini kaybetmiş durumdadırlar(Torun, 1997: 15-21).Dokunsan ağlayacakmış gibi bir halleri vardır. Behramoğlu yorgunluğunun ifadesinde konuyu, *Başkent Işıklarına Sone* (İlgaz, 1962:12) adlı şiirde, *soyut* kelimesine de yer vererek hiçliğe doğru taşır:

Bu yorgunluğum benim büyüyen gecelerde

Kalbimin bilinmeyen sonsuza uzanması

Duyguların soyuta koşmaktan usanması

Bunalması tinimin onlu düşüncelerde

Ataol Behramoğlu'nun *Bir Gün Mutlaka* adlı şiiri, bütünü ile kendi kuşağının sesini ve ruhunu verir. Bu şiirde eylemlerle yükseltilmeye çalışılan *devrimci* hareketin şiire ilk önemli yansımaları yanında, bu hareketin temsilcilerinin yeni bir *tip* olarak da anlatılmasını buluruz(Yılmaz, 2017:65-71).

Şair bu şiirde kendisini, bu anlayışın temsilcisi olarak anlatır, pek çok ortak yönlerini dile getirir. Bu ortak yönlerinden biri de *yorgun* oluşları ve bir arada anlatılan bazı özellikleridir:

Yorgunum, bahar geldi, silah kullanmayı öğrenyim bu yaz

Kitaplar birikiyor, saçlarım uzuyor, her yerde gümbür gümbür bir telaş

...

Ama yorgunum şimdi, çok sigara içiyorum sırtımda kirli bir perdesü

Yorgunluk hissini uyandıran; yaşama biçiminin büyük ölçüde tek düze sürüp gitmesidir. Böyle bir yaşayış şekli içinde coşku yiter, yaşama sevinci kaybolur, sıkıntı ağır basar. Behramoğlu bu tarz hayattan şikâyet ediyor: Bu şikâyet, *Yeniden, Hüzünle* (Devinim, 1965: 1-2)'de

Her şey o kadar birbirinin

aynıydı, hayat

akıp gidiyordu sıkıntıyla

şeklinde, *Bu Dert Beni Adam Eder*(Behramoğlu,1991:56)'de

şunca yıldır karanlıkta göz kırpmaktan bıkar oldum

şeklinde, *Okudukça Ne Kötü Eskimesi Şiirin*(age: 31-32)'de

Hep bildik sözcüklere sığınmak ne kötü

Okudukça Ne kötü Eskimesi Şiirin

şeklinde dile getirilir.

Şair hayatın tekdüzeliğini bazen de *Kuşatmada* (Sanat Emeği, 1978:219) adlı şiirde olduğu gibi imge yolu ile anlatır:

...

Şimdi sünepe bulutların

Hasta köpekler gibi gezindiği

Ve dalkıranlarla zincirlenmiş deniz

Gitgide çürüyen bir su olmada artık

Behramoğlu en coşkulu olduğu, *dağların ve nehirlerin, büyük gökyüzünün ve kuşların, mavi bir çiçeğin, umudun ve sevdanın türküsünü söylemek istediği* zaman bile, hayatın, başkaları tarafından belirlenmiş dar kalıpları tarafından kuşatıldığını söyler. Onun Türküsü Guevara'nın (Halkın Dostları, 1970:5) adlı şiirde bu kuşatılmışlık

Odalar ve sofalar kuşatmış beni

Sandalyeler masalar tabaklar

Gökyüzü kuşatmış beni içim daralıyor

Gelenekler korkular kuşkular

Kuşatmış beni

Rotatifler silahlar yasalar

mısralarıyla dile getirilir.

Tek düze hayat yaşamayı da, hayatın yaşandığı mekânı da daraltır. Bu dar alanda şair kendini tutsak gibi hisseder ve Koşu(Yelken, 1961:18) adlı şiirinde anlattığı gibi bazı değerler onun için anlamsızlaşır:

Tutsaklığım dar sokaklarında büyürken

Sevmek niye yetmeden öncelere

şair, o dar alandan da kaçıp sığınacak gözden daha uzak, küçük ama geçmişin hüküm sürdüğu ve tıpkı *Okudukça Ne Kötü Eskimesi şiirin*'de olduğu gibi hatıraların yığın yığın olduğu yerler

Tenha bir böcek gibi tavan arasına koşuyorum

Okudukça ne kötü eskimesi şiirin

Aynı tavan arası *Yeniden, Hüzünlede* gözyaşı imgesi ile anlatılır.

Esasen onun için de

Ah her şey

Bir pencereden görüldüğu kadar

Bir pencere kadar dünya

dır.

Behramoğlu bu pencere kadar dünya ve sığındığı tavan arasında bile kendisini emniyette hissetmez. Bunu bir yığın gel-gitleri, bir yığın endişeleri içinde *Bir Gün Mutlaka*'da anlatır:

...

Sanki yarın ölecek gibiyim, birazdan polisler gelecek ya da

Gelip alacaklar kitaplarımı, daktilomu, bu şiiri, sevgilimin fotoğrafını duvarda.

Onun için umutlar, akıp giden nehirler gibi

dir. *Yeni Bir Şarkıya* (Halkın Dostları, 1970: 3)'da Bu noktaya geldikten sonra şair kendisine şu soruyu sorar:

Nedir bu işin aslı astarı, nedir bu hayat dediğimiz şey

Cevabı Okunması Ne Kötü Eskimesi Şiirin'de yine kendisi verir:

Her şey renksiz bir boşluğa dökülür

Okudukça Ne Kötü Eskimesi Şiirin

Tükenmişliğin önemli bir görünüm şekli de kişinin kendisini değersiz, işe yaramaz hissetmesidir. Her şeyin renksiz ve bir boşluğa döküldüğü bir ortamda şair kendisini değersiz, işe yaramaz görür. Bunu da kendisine karşı biraz da acımasız davranacak şekilde şiirinde dile getirir:

Çaresiz, bomboş bir cesettim,

Bir yangın kulesi gibi uğuldayan.

Kirli, bayat, karanlık

Bir suyla dolu bir kova

Olarak kalmıştım dünyada.

Kendisini dünyada *kirli, bayat, karanlık, bir suyla dolu bir kova olarak* gören Behramoğlu, bu durumu intihar yolu ile ortadan kaldırmayı düşünür. Ancak şairde intihar düşüncesi tek başına olarak ifadeye girmez, *Yeni Bir Şarkıya*'da onun ruh halini de veren bazı psikolojik gel-gitlerle beraber anlatılır:

Bu gece on bir buçuk otobüsüyle İstanbul'a mı gitsem

İntihar mı etsem, bir toplum polisi mi öldürsem yoksa

Aynı duygular Kör Bir'de;

...

O zaman ne çok hastaydım

Sevgilim! ne çok hastaydım

Gece yarısı şehri dolaşırdım

Cebimde taslak halinde bir intiharla

Şizofreni ve pompalı mızıkayla

Yeniden, Hüzünle'de

...

İçimde yaralı bir aşk

Birkaç piyes ölüsü

Birkaç gözyaşı kırıntısı

İntihar gelgiti birkaç

şeklinde anlatılır.

Behramoğlu aynı şiirde bir başka şekilde, bir imge ile intihar düşüncesini dile getirir:

Sırtüstü uzandım dünyaya

Odamın ampulüne bakıyorum

Ampulün bağlı olduğu burnun

Havada kıvrılışına

Bu Aşk Burada Biter adlı şiirde bu defa intihar aşk düşüncesi ile iç içe verilir:

Yüreğimde bir çocuk cebimde bir revolver

Bu aşk burada biter iyi günler sevgilim

4.2.4 Kaçış

Melankoliyi besleyen önemli duygulardan biri de kişinin yaşadığı çevrenin koşullarını kendi isteklerine göre değiştirememesi, topluma uyum sağlayamaması, karşı karşıya kaldığı durumlardan duyduğu memnuniyetsizliğin üstesinden gelememesi, onlarla baş edememesi, günlük hayatın, kendisine çıkardığı sıkıntıları giderememesine karşılık olarak içinde uyanan, uzak yerlere ya da kendi iç benine doğru kaçma arzudur. Bu kaçış duygusu yer yer ütopya ile iç içe, birbirine karışık şekilde yürür. Alfred Adler' e göre, bu sıkıntılar içinde birey toplumdaki uzaklaşır, topluma yabancılaşır ve yalnızlığa düşer. Bu, kişinin cevap verebilme güç ve kabiliyetinde olduğu toplumsal ilişkilerden daha fazlası ile karşılaşmasının ortaya getirdiği bir durumdur. Karşılaşılan sıkıntılar, çelişkiler, kişiye göre anlamsızlıklar, uyumsuzluklar, çeşitli konularda engeller veya engel olarak görülenler, kişide kaçış duygusunu uyandırır. Bu kaçış bazen çocukluk dönemlerine, bazen hayal ülkelerine, bazen kendi iç âlemine ve bazen de karşı cinse sığınma şeklinde kendini gösterir(Adler, 1993:310; Altıntaş, 1992: 49-57).

Friedrich Nietzsche konuyu *özgür ruhlar* anlayışı çerçevesinde ele alır. İnsanın kendisini bulabilmesi, yeteneklerini keşfedebilmesi ile ilgili yazdığı bir yazıda *sadece ve sadece üstünden senin geçeceğin yaşam köprüsünü, kimse senin için inşa edemez* der. Ona göre özgür ruhlar, yaşanan çevreye, hayatın her yönü ile bağlı olunan zincirleri koparma, her çeşit bağdan kurtulma ile gerçekleşir. Bireyde her türlü bağlılığa karşı çıkmak için bir istek uyanır. İçinde isyankâr ve inatçı bir tavırla uzaklara gitme arzusu doğar. Bu süreç kolay değildir. Zorluklarla doludur. Bu zorluklara karşı mücadele gerekir. Bu mücadele kişide kendini bulma arzusunu uyandırır. Bu arzudan *özgür ruh* ortaya çıkar. Yazgısı böyle olan kişiler, kendi özel güneşleri ile aydınlanır ve ısınırlar. Kuş gibi özgür olurlar ve durdurulamazlar (Popova, 2016:45-51).

Erich Fromm da birey, kendisini dış dünyaya bağlayan bağlardan ne ölçüde kurtulabilirse o derece bireyselleşebilir, kendisi olur düşüncesindedir. Ona göre kaçmak, kendine bir mücadele silahı bulmaktır. Birey, kendisi dışındaki dünyayı ayrı bir alan olarak görmeye başladıktan sonra, onun için artık dayanılmaz bir yalnızlık ve güçsüzlük baş gösterir. Birey, bu durumu aşmak için, sevgi ve çalışma ile, coşkulu bir duygu içinde, zihinsel kabiliyetlerini keşfetmeye ve bu yolla dünya ile kendiliğinden bir ilişki kurmaya başlar. İnsanlarla, dünyayla ve

kendisi ile bir bütün haline gelir. Nietzsche 'nin *özgür ruh* dediği bu hâle Fromm *olumlu özgürlük* diyor. O artık kendi kendisinin efendisidir. Kendi sesinin gücünü ele geçirmiştir. (Fromm, 1996:27)

Kaçış duygusu sadece filozof, sosyolog ya da psikiyatristleri meşgul etmedi. Edebiyat araştırmacıları, çoğunlukla müstakil tema olmasa da, başta melankoli ve ütopya olmak üzere bazı ana temaların anlatımına güç katacak şekilde edebi eserlerde ve özellikle şiirde hep var olan bu konuyu ele almış ve incelemişlerdir. Bu alanda Erzen, 2008: 203-207; Yılmaz, 2011: 257-279, Kanter, 2011: 963-972, ve Dağı, 2015: 224-235 'nin araştırmalarını gösterebiliriz.

Ataol Behramoğlu'nun yayımlanmış ilk şiiri olan *Melankoli*, şairin, psikolojik zemin ve şiir estetiğinin ilk izlerini taşıdığı gibi kaçış duygusunun da zemininin kurulduğu şiirdir. Melankoli, yukarda kaçış psikolojisi üzerine görüşlerini özetlediğimiz hem Adler'in, hem Nietzsche'nin ve hem de Fromm'ün görüşlerini bir nevi doğrular niteliktedir. Artık sokaklarıyla, gençlik aşklarıyla, müziğiyle, sarhoşluklarıyla, sokak lambalarıyla, soğuk geceleriyle, uzaklara davet eden tren sesiyle, hayallerini gizleyen odasıyla, yıldızlara yaklaştıran penceresiyle, uzaklara gitme hayaliyle, kendisine sağır sokaklarıyla *vesaçı ak, gönlü ak* annesiyle Çankırı, bu küçük Orta Anadolu kenti şaire yetmemekte, onun ihtiyaçlarına karşılık verememekte, hatta kendisini kuşatan bağları çözmek ve onlardan kurtulmak, tren sesinin davetini kabul edip *özgürleşmek, özgür ruh* ve *birey* olmak için gitmek istemektedir.

Behramoğlu şiir boyunca tek tek saydıklarına bir daha dönüp bakar ve onlara kararını bildirir:

Ah biliyorum güç gelecek sizlere

Ama artık gitmek geliyor içimden

Bir sabah masmavi bir bulutun peşinden

Dönüşü olmayan yerlere

Şair, *Mızıka* (Varlık, 1961:10)adlı şiirinde bu küçük taşra kentinde yaşayamayacağını, hatta yaşamasının mümkün olmadığını söyler:

Bu kentte her gece yağmur yağıyor

Ve ben her gece yeniden ölüyorum

Esasen Melankoli’de sayılan bütün o engelleyici unsurlar şairin gideceğini, hatta gideceği yeri bile biliyor. Çünkü o, geceler boyu ve yıllarca onlara hep o yeri anlattı. Onlarsa şaire izin vermediler, onu hep tutup, durdurmak istediler. Ama şair *Melankoli*’deki kararını, *Mızıka*’da, bu defa tasavvur şeklinde değil, düşünceden eyleme dökerek tekrarlar:

Bu tren oraya gidecek gizlemeyin

Ne dersiniz deyin ben biniyorum

Behramoğlu,

Ne dersiniz deyin ben biniyorum

dediği trene binmiş, artık Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencisi olarak bu şehre gelmiştir. Ama Ankara onun ütöpik düşlerine cevap veremez. Her yağmur yağdığında o küçük taşra kenti Çankırı’nın, kendisini tutsak alan dar sokaklarını hatırlar. Aynı tutsaklık bu şehirde de kendini gösterir. Koşu(Yelken,1961:18) adlı şiirde bunları anlatır. Artık içinde *umut* ve *kahır* yan yana yürür. *Evlere, kahvelere* sığmaz olur. Kendisine ümit verecek, yol gösterecek bir güç, bir ışık arar. Onu bir bulsa; gideceği yer bellidir:

Artık şair, *koşum ötelere ötelere*, ile sınırı belirsiz ütöpik ufuk ya da menzilleri işaret eder.

Aradığı ışık, muhayyel bir sevgili Nuşina olarak önüne çıkar. Şair Nuşina için iki şiir yazar. Bu hayali sevgili Behramoğlu’nda, düşlerinde kurduğu o uzak ülkelere gidecek imkân ve enerjinin ümidini uyandıracaktır. Özellikle *Nuşinaya II. Mektup* (İlgaz, 1962:15)’ ta

Yeniden uzak limanlara yelken açsın gemilerim

diyebilmesi için, Nuşina’dan, kendisine şarkı söylemesini ister. Bu şarkının içinde Tahiti, Malezya, Gobi Çölü, Kafkas Dağları, Afrika, İspanya, Kahire, Viyana, Roma, Güney Kutbu, Meksika, İbrail, Bengal, Almanya sıra ile yer alır. Şair, Nuşina’nın sesinin peşinden hayalinde dünyayı keşfe çıkmaya hazırdır.

Daha önceki şiirlerinde görülen trenlerin ve işitilen tren seslerinin yerini *Nuşina’yaII.Mektup*’ta Attila İlhan’nın da açık etkisi ile limanlar ve hayali gemiler almıştır.

Esasen 1962 yılında Behramoğlu bir yandan İkinci Yeni'nin, diğer yandan Attila İlhan'nın etki alanından henüz çıkmamıştır.

Çözümsüz nedenler içinde olan şair Nuşina'nın şarkısı ile *özgür ruh* un peşinde yeni ufuklara yönelecek, yeni merhaleler aşacak, birey olma yolunda yeni deneyimler kazanacak ve kişiliğini oluşturacaktır.

Bu hayali geziler şairin kaçış ve merak duygusuna tam olarak karşılık gelmez. Yine çıkıp gitme duygusu içindedir. Ama bu defa gerçek hayatın yaşandığı coğrafyayı, ülke güzelliklerini yakından görmek, tanımak, tabiatla iç içe olmak, tek başına, kimsenin tanımadığı, kimseyi tanımayan, *çiçeği burnunda* genç bir yolcu olarak, içindeki merak ve macera duygusuna karşılık bulabilmek için *Kitaplar* (Yapraklar, 1965:7) adlı şiirinde birden bire karar vermiş gibi ve belki de etrafındakileri şaşırtmak maksadı ile şu soruyu sorar:

Şimdi çıkıp gitsem-nereye?

deniz ve otobüs durakları

Artık görülüyor ki şair, hayali çıkıp gitmeler yerine gerçek hayatın içinde bir yerleri hedef almaya başlar ve bu şiirde sadece isim olarak işaret ettiği denize Bandırma'dan Antalya'ya, Ege'nin bütün koylarında yüzmek üzere, üstelik çoğu da yayan olarak yollara düşer(Yılmaz, 2017:39-40).

Böyle olmakla birlikte şair ne Nuşina'nın verdiği ilhamla önüne açılan hayal ufuklarına yelken açabilir ne de Ege'nin serin sularının verdiği yaşama sevincini sürdürebilir. Bir bakıma o, şehrin yerleşik kurallarına uymak, önüne koyduğu düzenin sınırları içinde kalmak durumundadır. Bu, şaire acı vermektedir. *Bu Şehir*(Yapraklar, 1965:7) adlı şiirde, şehir hayatını anlatırken, Ege kıyılarında, hiçbir kayda bağlı olmadan çıktığı geziyi de hatırlamadan edemez:

Sonunda bunun böyle olacağı

Başından belliydi kardeşim

Demek siz hâlâ buradasınız?

Bindokuzyüzaltmışdört yazı..

Sonunda siz her sabah

Tıraş olmamalıydınız sıkıysa

Alıp başınızı gitmeliydiniz

Çıkıp bir lokantadan usulca

4.2.5 Ölüm

Ölür ise ten ölür

Canlar ölesi değil

Yunus Emre

Ölüm, genel anlamı ile, canlı organizmada yaşama fonksiyonlarının yitmesi, sona ermesi; birey için hayatın bitiştir. Ölüm varlığı hem kabul edilen, hem de ondan kurtulmak istenen bir olgudur. Ölümü kabul eden de, onu uzak tutmak isteyen de aynı bilinçtir. Ölümüne boyun eğme ve ona itiraz etme tavırları aynı bilincin konuyu çoğu zaman aynı anda idraki ile iç içedir. Ölüm, hemen her bilim dalının konusu olmuş, incelenmiş, biyolojik, sosyolojik, psikolojik, hukuki ve dini yönleri ile değerlendirilmiş, etrafında değişik araştırmalar yapılmış sosyal bir olgudur(Akalın, 2016: 8-9).

Ölüm olgusu edebiyat metinlerine, özellikle şiire, bu alanlarda olduğu gibi değil de sanat yönü yüksek serbest çağrışımlarla ve değişik ifade biçimleri ile yansır.

Ataol Behramoğlu'nun şiirine ölüm ilk defa Attila İlhan'ın etki alanında olduğu dönemin şiirlerinden olan *Ölüme Çağrı* ile, gerçeklikten kopuk, uzak diyarlarda yaşanan müphem, hatta biraz da soyut bir olgu olarak girer(Ilgaz,1961:8).

Yıldızlar göz bebeklerime degecek

Ve ölüm okunacak avuçlarımla

Tutak tutak bir gece yarısı ansızın

Palamarlar çözülecek iskeleden

İçinde aşka ve mutsuzluğa dair türküler söylenen bir gemi

Beni alın yazıma götürecek

Böyle bir temastan sonra *Yeniden Hüzünle* (Devinim, 1965:1-2)' de ölüm, dünyaya ait ve unutulmayan bir olgu günlük hayatın içindeki diğer öğelerle birlikte yer alır.

Ölümü ve tuzlu

fıstıkları unutmadım,

bayat tuzlu fıstıkları

sarhoşlar kusardı bir de

ben varken orda. Dünya'da.

Yeniden Hüzünle'den sonra Kör Bir (Şiir sanatı, 1966:7)' de

Yüreği hüznle dolduran hayat

güneşli bir nisan akşamında

her şey ölüp gidiyor ve

atıyla oynuyor komşunun çocuğu da

yaprakları kımıldatan rüzgâr

ölüm kımıldamıyor ama

mısralarında görüldüğü gibi hayatta her varlığın hareket halinde bulunduğuna, mutlak gerçeğinse ölüm olduğuna işaret eder şekilde karşımıza çıkar. Bu mısralara göre ölüm hep vardır. Varlık onun etrafında hareket eder. O, bir yerde, hiç kımıldamadan durur. Duruşu ile hayatın akışını ve ondan daima bir şeyleri eksiltir. Bu eksilenler ise “daima” yüreği hüznle doldurur. Şair, ölümün hayattan eksilttiklerini kabullenmiş bir ruh hali içindedir.

Ama bu her zaman böyle olmaz. Yazıldığı günden itibaren, uzun yıllar sol görüşlü ve sosyalist gençlik arasında ortak değer ve fikir oluşturmada duygu, heyecan ve eylem paylaşımında ortak metin olma özelliği kazanmış *Bir Gün Mutlaka* isimli şiirinde

Ben de çocuktum, sevgililerim olacaktı elbette

Sinema dönüşlerini düşünüyorum, annemi, her şey nasıl

Ölebilir, nasıl unutulur insan

mısralarına ölüm, kabullenememeyi de içeren bazı sorular aralığından girer.

Aynı şiirin bir başka yerinde ölüm, her şeyi kabullenmiş bir ruh hali içinde, sıradan bir olgu olarak anlatıma girer. Burada şair ölümü, hayatının tamamlayıcı öğelerinin, iradesi dışında elinden alınmasının arkasından gelen doğal bir olgu,

hatta bir sonuç olarak görür. Ölümün soğuk nefesini kendi bireysel varoluşunda daima hisseder ve hayatı bu hissedişin etkisi altında sorgular:

Sanki yarın ölecek gibiyim, birazdan polisler gelecek ya da

Gelip alacaklar kitaplarımı, daktilomu, bu şiiri, sevgilimin fotoğrafını duvarda

Ölümün belli bir zamanı ve mekânı yoktur. Varlık gereği o hep insanla beraberdir, onun baş ucundadır. Varlığın temelini ölüm açığa vurur. İnsan varlığı için en gerçek olan olgu ölümdür. Ne zaman, nerede ve nasıl yaşanacağı önceden bilinmeyen bireysel ve kesin bir olgudur (Montaigne, 2006: 129). Cahit Sıtkı Tarancı *Otuz Beş Yaş Şiiri* (Tarancı, 1983: 287)'nde bu olguyu açık ve trajik bir dille anlatır:

Neylersin ölüm herkesin başında.

Uyudun uyanamadın olacak.

Kimbilir nerde, nasıl, kaç yaşında?

Bir namazlık saltanatın olacak,

Taht misâli o musalla taşında.

Gündelik hayatını başkası ile paylaşan, haz ve elemi onlarla birlikte yaşayan, başlangıç ve sonu önceden kestirilemeyen bir zaman dilimi içinde, çevresindeki insanlarla, olumlu, olumsuz, eylem, duygu ve düşünce planında çeşitli ilişkiler içinde olan insan kendi ölümünü başkaları ile paylaşamaz. Her Dasein* kendi can verişini tek başına yaşamak, idrak etmek, omuzlamak durumundadır. İnsan ölümünü başkalarına devredemez. Bu olguyu; insanın kendisi, bizzat yaşayacaktır (Heidegger, 2011: 225; Polat, 2017: 42-60).

Her an yaşanabilecek bir olgu olarak ölüm, gerçekleşmeden önce, yine Cahit Sıtkı Tarancı'nın aynı şiirinin

Yalandır kaygısız olduğum yalan

*Dasein; şey, ya da hayvan karşılığı olarak insan, varlığını belirlemek üzere Heidegger'in kullandığı bir terimdir.

mısraında olduğu gibi insan için en temel bir ruh hali olan kaygı olarak açığa vurur ve insanı bir kaygı varlığı durumuna getirir.(age). Sanatçı için bu kaygı ile başa çıkmanın yolu yaratım faaliyetidir. Bu konuya Giriş bölümünde değinilmiştir.

Ölüm, Notlar I (Behramoğlu, 1970: 82). adlı şiirde uçurum imgesi ile yan yana ve Heidegger'in ifade ettiği şekli ile bireysel tecrübe olarak girer:

İnsan her zaman

Bir uçuruma

Hazır olmalı diye düşünüyorum

Ölmeye, soğukta ve tek

Kalmaya

Ölüm Behramoğlu'nun şiirine her zaman kendi ismi ile ve doğrudan gelmez. Bazen ölümü çağrıştıran, biri hatırlanınca diğeri de birlikte gelen kavram, sembol veya eşya ile de gelir. Tabut bunlardan biridir.

Behramoğlu şiirde tabut kelimesiyle çok erken yaşta, okuduğu ilk şiirlerden olan Necip Fazıl'ın *Tabut*'unda karşılaşır. Bu etkiyi sonraları şöyle anlatır:

“En çok on yaşlarındaydım. Dayımın çocukluğumdan kalma dergileri karıştırırken karşıma tesadüfen çıkan Tabut beni vücudumdan elektrik akımı geçmişçesine etkilemişti”... (Yılmaz, 2017:28).

Behramoğlu tabut kelimesini tek başına Necip Fazıl'dan almaz, onu İsmet Özel'in *Bakmalar* (Dönem, 1964:6) şiiri ile güçlendirir. 1973 yılına tarihlenen Sonet (Bir Gün Mutlaka...)'i bu kelimenin kuşattığı anlam çerçevesi üzerine kurar; bir yandan *tabutun* ifade ettiği anlamı çoğaltır, diğeri yandan, ömür ne kadar uzun olursa olsun, tabutun ağırlığını hınçla, inatla taşıyacağını anlatarak ölümün bireysel yönüne dikkat çeker:

Ey ömrüm, istediğin kadar uza..

Hep bir tabut ağırlığı duyacaksın sırtında..

Hınçla, inatla taşıyarak onu...

Sonet'de ölüm tabut imgesi etrafında işlenir. *Sonuçta* (Behramoğlu, 2008:183) isimli şiirde ise ölüm sonsuz bir arınma olarak yer alır. Şair için bu arınmanın statüsü önemli değildir; “doruk” veya “dip”, onun için fark etmez:

Sonuçta bir boğuntuyu seçiyorum

Sözcüklerin doyumsuz uğultusunda

Ölüm gele de bilir gelmeye de

Ama hazırım o sonsuz arınmaya

En dorukta ya da en dipte.

Kıbrıs Günlükleri III (Behramoğlu, 2008:27)' te bu *doruk* ve *dip* in taşıdığı anlam, ölümün bir *eksilme* bir *kayıp* olduğu, ancak aynı zamanda kâinatın her zerresine karışma isteğine bir cevap anlamı taşıdığı da hatırlatılarak anlatılır:

Beni bir kedere gömün

Beni bir rüyaya gömün

Beni bir unutuşa

Beni bir geceye gömün

Beni bir yıldıza gömün

....

Beni bir uçuruma

Hayat tekdüze devam etmez, sürekli değişir; değişerek devam eder, devam ederek değişir, Cahit Sıtkı'nın *Otuz Beş Yaş Şiiri*'nde anlatıldığı gibi önceden bilinemez bir yer ve zamanda sona erer. Şiirlerini büyük ölçüde hayatındaki değişmeler üzerine kuran Ataol Behramoğlu, artık anılarda kalmış bir aşkın duygu dünyasında bıraktığı izleri dile getirirken, bir ilişki kurup, bu duygunun ölümle olan karşıtlığını, kaçınılmaz değişim içinde anlatır. Ölümün ifadesi, yukarıda görüşlerine işaret ettiğimiz Heidegger başta olmak üzere, bütün bu konu üzerine düşünenlerin görüşlerinin nazma geçirilmiş şekli gibi duran, sona ermiş, bitmiş ancak anısı duygu dünyasında devam eden bir aşkın arkasından yazılmış bir ağıt özelliği taşıyan, Temmuz 1994' e tarihlenmiş, ikinci bendi sekiz, diğer bentleri onar mısradan oluşan dört bentlik *Aşk İki Kişiliktir*(Behramoğlu,2001: 53-56) adlı

şiiirin her bendi sonunda şair, ölümün idrak ediliş şeklini, aşkla karşılaştırarak anlatan şu iki mısraı tekrarlar:

Ölümdür yaşanan tek başına

Aşk iki kişiliktir

Bütün bunlarda ortak nokta, sebebi ne olursa olsun, ölümün insan varoluşunun ayrılmaz bir parçası olduğu, tek başına idrak edileceği ve bir başkasına devredilemeyeceğidir(Polat; Aşkın,2017:42).

Freud'a göre varoluş, yaşam içgüdüğü ile ölüm içgüdüğü arasında dinamik bir dengeye dayanır. Hayat ve ölüm içgüdüğü birbirlerini belirsizleştirebilir. Ona göre yaşamın amacı ölümdür (Türkçapar, G. 1992: 70-72).

Birbirine dönüşebilen bu iki kutuplu akış içinde Behramoğlu *Erken Sabahta ya da Bir YazÖğlesinde* (Behramoğlu,2008:3) isimli şiirinde yaradılışın getirdiği herkesin idrak edeceği, kaçınılmaz kadere razı olduğunu; ölümden hatta sonsuz yok oluştan korkmadığını anlatır:

Yaşam ve ölüm akarken iç içe

Dönüşerek birbirlerine

Sonsuzca yok olacak bir ben miyim

Ölüm tecrübe edilemez. Böyle olunca da bilincine tam varılamaz. Ancak *ben* in dışındaki bireyin, yani ötekinin ölümü üzerine duygu yoğunluğu yaşanabilir. Ölümle olan ilişki, başkasının ölümünün *ben* i ilgilendiren bilgisi ve bu bilginin duygusal yankısı sanıldığından daha da yoğundur ve *bende* değişik duygu ve anlam alanları, karmaşık çağrışım olanakları açar. Bu her zaman taşkın duyguların ifadesinde zemin oluşturmayabilir. Kimi zaman ölüm duygusunun ifadesinde bir şeyleri de düşünce planına taşır. Ötekinin ölümü ile gelen duygu yoğunluğu *kaygının* içinden doğmamışsa aşkın ifadelerle yol ve imkân verebilir. Birey için ölüm, çoğu zaman başkasının benliğinde varlığını sürdürür. Bunu EmmanuelLevinas şöyle anlatır: “Ölüm başkasının yüzünde mesken tutar” (Sabancı, 2018: 114-122). Bu, ölümü açıkça kendi dışında görmektedir.

Ataol Behramoğlu'nun *On Ayrılık Şiiri*'ninIX'uncusu bu yaklaşımı aşkın duygularla doğrular gibidir:

IX

İyi ölümler bayım, rüzgârın kanadığı bir gece yarısında

İyi ölümler, en derin sularda

....

İyi ölümler bayım, vurulsun ağzınıza ve gözlerinize mühür

Çünkü güz çürükleriyle iyi ölünür

Ancak her zaman duyguların ifadesini bilimsel kavramlar çerçevesinde ele alıp işlemek isabetli sonuç vermeyebilir. Bazı durumlarda işlenecek metni yazarının biyografisinin sunduğu imkânlar içinde değerlendirmek daha uygun olabilir. Bu yaklaşım, hemen her şiirini bireysel yaşanmışlıklarının üzerine kuran ve şekillendiren Ataol Behramoğlu için daha da doğru olabilir. *On Ayrılık Şiiri*, yaşanmış, ama sona ermiş, bitmiş yitirilmiş bir aşkın arkasından yazılmıştır ve bu aşktan kalan hatıraları ve bitişinin şair üzerindeki etkilerini dile getirir(Yılmaz, 2017: 274- 278). Bu bitiş şairi bir ölü beden durumuna getirmiştir. Ruh bedenden çıkmış, beden adeta ceset durumuna düşmüştür. Şair bu cansız bedeni, zaman zaman kendinden ayrı bir varlık olarak düşünür; ona *iyi sabahlar, iyi günler, iyi akşamlar, iyi geceler, iyi dersler, iyi çalışmalar, iyi tatiller, iyi seyirler* der gibi biraz da ironik bir şekilde

İyi ölümler bayım

deyiverir. Sekiz mısralık şiirde bu ifade dört defa tekrarlanır. Bu tekrar bize bu söyleyişin taşıdığı anlamın gücünü verir. Şiirdeki, “*rüzgârın kanadığı bir gece, en derin sular, moraran akasya çiçekleri, yoğunlaşan güller, dağınık güz, ıslak göz çukurları, yalnayak geçen biryağmur, ağza ve gözlere vurulan mühür, güz çiçekleri*, hep o biten aşkın bıraktığı yıkımı, çöküşü anlatabilmek için ifadeye girmiş metaforlar zinciridir. Şiire böyle bakınca anlam bambaşka bir hüviyet kazanıyor. *Beni Bir Yazı Gömdüler Bir Zaman* (Behramoğlu, 1999:57) adlı şiirde de *sevdanın alıp başını gitmiş uçarı kuşunun geride bıraktığı ben* in yaşadığı yıkım anlaşılır.

Ölüm düşüncesi ve idraki bir anlık değildir. Bu bir varoluş konusudur. Doğuştan itibaren ölümün gerçekleşebileceği hayatın her anını doldurur. Ölüm

bireyle birlikte yürür ve önceden bilinemeyen bir zamanda gerçekleşir. Doğmak ve yaşamak gibi, hayatın bu kaçınılmaz gerçeği, bireyin içinde taşıdığı ikizi gibidir. Yıkıcı olsa da onu düşünmeden edemez(Koç, 1999:35).

Ölüm, insanoğlunun değişmeyen alın yazısıdır. Varoluş kaygısı ile yok olma korkusunu birlikte taşır. Düşünme kabiliyeti olan herkes ölümü düşünme konusu yapmaktan geri duramaz(Soykan,1999:49).

Ataol Behramoğlu, ölüm üzerine düşüncelerini Şubat 2001'e tarihlenmiş Ölüme Gazel (Behramoğlu,2002: 36-37). adlı şiirinde kapsamlı şekilde ele alır. Ölümü, kendi bireysel macerası, kendi dışındakilerle ilgili, başkasının ölümü ile bağıntılı, zamanın verdiği olanaklar içinde, niçin, nasıl, ne şekilde, hangi koşullarda hatırladığını anlatır. Konuya daha çok varoluşçu yaklaşımla bakan şair, ölümü kendisinde var olan güçlü yaşama sevincini yok edemeyen bir olgu olarak görür. Şiirin son mısraında bütün anlattıklarının çerçevesini de şöyle çizer:

Bir kavramdı ölüm, onu sadece düşündüm.

ÖLÜME GAZEL

Ölümü belki her zaman gizlice düşündüm

Her şeyin içinde ve her şeyden önce düşündüm

O benim içimdeki ikizimdi sanki

Onu, kendimi düşününce düşündüm

....

Kendi ölümümü biri ölünce düşündüm

Öylesine güçlüydü ki yaşamak duygum

Bir kavramdı ölüm, onu sadece düşündüm

Şubat 2001

Günümüz insanı ölüm üzerine konuşmayı hayatından tamamen çıkarma yoluna girmiş, bu kaçınılmaz, tabii olguyu hayatın dışında tutmayı amaç edinmiş gibidir. Böyle olunca ölüm, giderek üzerinde daha az konuşulan, düşünülen, dolayısıyla üzerinde kafa yorup kaygı duymanın hiç de anlamlı olmadığı bir olgu haline gelmiştir (De Botton, 2008:77). Bu tavır, ölümü hayatın dışına çıkarmış, onu tek başına yaşanır bir duruma getirmiştir (Karaca, F. 1999: 65-76).

Nitekim Behramoğlu'da Ölüme Gazel'in son mısraında vardığı noktayı söyler ve yukarıdan beri belirtilenlerden çok ayrı olarak ölümün, kendisi için yaşanacak bir olgu olmaktan çok üzerinde düşünülecek bir kavram olduğunu belirtir:

Bir kavramdı ölüm, onu sadece düşündüm

5.SONUÇ

Günümüz edebiyat eleştirisine katkı sağlayan disiplinlerin başında psikanaliz gelir. Geçen asrın ilk çeyreğinde, Freudpsikanalist araştırmalarında elde ettiği bilgi ve bulguları edebiyat metinlerinin olanakları ile doğrulama yolunu da kullandı. Freud'den sonra gelen bazı psikanalistler de elde ettiği bulgularını edebiyat metinleri ile sınadı. Bu yolla, sanatçının ruh mekanizmasının ve bu mekanizmanın ürünü olan edebi eserin ne olduğunun anlaşılmasına önemli katkılar sağladılar.

Günümüzde psikanalist verilerin sağladığı olanaklarla edebiyat metinlerinin temel özelliklerine inilip, onları oluşturan unsurlar analiz edilebiliyor.

Ataol Behramoğlu'nun üzerine yapılan bu çalışma, Sonuç'la birlikte ve Kaynakça dışında beş bölümden oluşuyor. Birinci bölüm olan girişte çalışmanın amacı anlatılmıştır. İkinci bölüm genel bilgilere ayrılmıştır. Genel bilgilerde önce şairin hayatı, ana çizgileriyle anlatıldı. Sonra, psikanaliz, sanat ve edebiyat ilişkisi yapılan geniş literatür taraması ve okuma faaliyeti ile ele gelen doküman ve edinilen bilgi ışığında incelendi. Üçüncü bölümde Behramoğlu'nun şiirlerinin nitel yöntemlerle ve söylem analizi ile çözümlenmesi ele alındı. Dördüncü bölüm analize ayrıldı. Önce şairin şiirleri Erikson'un psikososyal gelişim kuramına göre analiz edildi. Sonra Behramoğlu'nun şiirinde yansıması olan psikanalitik kavramlar belirlenip işlendi. Sonuç bölümünde, yapılan çalışmanın ele alınış şekli anlatıldı.Kaynakçada, çalışmada kullanılan kaynakların tam listesi verildi.

Araştırmada Ataol Behramoğlu'nun şiiri Freud ve ondan bu yana psikanalistlerin bulguları ışığında ele alınıp işlendi. Bu yapılırken Türk edebiyatı alanı eleştiri ile psikanaliz disiplinlerinin birlikte çalışabileceklerinin bir örneği verilmek istendi.

KAYNAKLAR

- Abrevaya, E.**(2000) Aynadan Ötekine Çocuk Özelliğinin Oluşumu Üzerine Bir Çalışma, İstanbul.
- Adler, A.**(1993) Psikolojik Aktivite, (çev.Belkıs Çorakçı), Say Yayınları, İstanbul.
- Akalın, A.E**(2006) Ölüm ve Ölümün Sosyolojisi Üzerine Kuramsal Bir Çalışma, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Akbal, O.**(1983) Sırtında Bir Tabut Taşır Gibi, Cumhuriyet, 18 Haziran, s.2.
- Akdemir, G.**(2008) Şiir Denizinde Olağanüstü Bir Serüven, Cumhuriyet Kitap, s.941, 28 Şubat.
- Akyol, S.**(1997) Günümüz Şiiri İnsana Bakıyor, Cumhuriyet, 25 Ocak s.15.
- Alper, Y.**(2019) Uçurumlardan Geçerek Gelirim Sana, Psikodinamik Açından Atıl Behramoğlu ve Şiiri, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- Altıntaş, E.**(1992) Alfred Adler ve Bireysel Psikoloji, Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, cilt VII, s. 1, Sf.49-57.
- Andreasen, N.C.**(2015) Yaratıcı Beyin, Akılçelen Kitaplar, İstanbul.
- Ardıç, K; Polatçı,S.**(2008) Tükenmişlik Sendromu; Akademisyenler Üzerine Bir Uygulama, Gazi Üniversitesi İktisadi ve Ticari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10/2, Ankara
- Arı, Dr. G.**(2008) Tükenmişlik Kavramı: Birey ve Örgütler Açısından Önemi, Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim ve Ekonomi c.15, S.1.
- Arık, A.**(1987) Yaratıcılık, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Aristoteles** (2016) ProblemataPhysica, (çev. Oğuz Özgül), Işık Yayınları, İstanbul.
- Atlı, F.**(2012) Edebi Metin ve Yaratıcılığın Kaynağına Ulaşan Yol: Psikanalitik Edebiyat Eleştirisi, TurkichStudies, Volum 713.
- Bachelard, G.**(1995) Ateşin Psikanalizi,(çev. Aytaç Yiğit), Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Behramoğlu, A.**(1960) Postanenin Kaloriferi, Yeni Çankırı, 16 Ocak.
- Behramoğlu, A.**(1960) Üzüntü, Yeni Çankırı, Mayıs.
- Behramoğlu, A.**(1960) Melankoli, Yeni Çankırı, 4 Ocak.
- Behramoğlu, A.**(1961) Tutsaklar Baladı, Yelken, s.56, Kasım.
- Behramoğlu, A.**(1961) Koşu, Yelken, s.54, Ağustos.
- Behramoğlu, A.**(1961) Mızıkça, Varlık, s.558, 15 Eylül.
- Behramoğlu, A.**(1961) Ölümüne Çağrı, Ilgaz, s.3, 1 Aralık.
- Behramoğlu, A.**(1962) Başkent Işıklarına Sone, Ilgaz, s.5, 1 Şubat.
- Behramoğlu, A.**(1962) Ben-Siz, Ilgaz, s.7, Nisan.
- Behramoğlu, A.**(1962) Leylaklarda Yitirdiğim, Varlık Yıllığı, Varlık Yayınları, İstanbul.
- Behramoğlu, A.**(1962) Nuşına'ya II. Mektup Ilgaz, s.9. 1 Haziran.

- Behramoğlu, A.**(1962) Ey Uzak, Varlık, s.981, 1 Eylül.
- Behramoğlu, A.**(1965) Yeniden, Hüzünle..Devinim s.5, Haziran.
- Behramoğlu, A.**(1965) Kitaplar, Yapraklar, s.8, Mart.
- Behramoğlu, A.**(1965) Bu Şehir Yapraklar, s.7, Şubat.
- Behramoğlu, A.**(1966) Kör Bir, Şiir Sanatı, s.6-7. Nisan-Mayıs.
- Behramoğlu, A.**(1967) Bir Gün Mutlaka, Papirus, s.14, Temmuz.
- Behramoğlu, A.**(1970) Sana Seslenmek İçin, Halkın Dostları, s.10, Aralık.
- Behramoğlu, A.**(1970) Bir Gün Mutlaka, de Yayınevi, İstanbul.
- Behramoğlu, A.**(1970) Onun Türküsü Guevara'nın,Halkın Dostları, s.1, Mart.
- Behramoğlu, A.**(1974)Notlar I, Yolculuk, Özlem, Cesaret ve Kavga Şiirleri, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Behramoğlu, A.**(1976) Ben mi? Evet...Ne yağmur...ne şiirler, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Behramoğlu, A.**(1976) Kardeşim Aylardır Hapiste, Ne yağmur..ne şiirler, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Behramoğlu, A.**(1978) Kuşatmada, Sanat Emeği, s.1, Mart.
- Behramoğlu, A.**(1981) Sanatsal Yaratma Özgürlüğü, Cumhuriyet, 29 Eylül, s.8.
- Behramoğlu, A.**(1985) Türkiye Üzgün Yurdum, Güzel Yurdum, Yeni Türkiye Yayınları, Duisburg, Almanya.
- Behramoğlu, A.**(1985)Gizlilikte, Kızıma Mektuplar, Yeni Türk Yayınları, Duisburg, Almanya.
- Behramoğlu, A.**(1991) Bu Dert Beni Adam Eder, Bir Gün Mutlaka, Adam Yayınları, İstanbul.
- Behramoğlu, A.**(1991) Bu Aşk Burada Biter, Bir Gün Mutlaka, Adam Yayınları, İstanbul.
- Behramoğlu, A.**(1991) Notlar (1), Adam Yayınları, İstanbul.
- Behramoğlu, A.**(1999) Aşk İki Kişiliktir, Adam Yayınları, İstanbul.
- Behramoğlu, A.**(2001) Aşk İki Kişiliktir, Adam Yayınları, İstanbul.
- Behramoğlu, A.**(2002) Yeni Aşka Gazel, Adam Yayınları, İstanbul.
- Behramoğlu, A.**(2004) Yarım Yüzyıl Sonra Kars'ta, Cumhuriyet, 2 Ekim s.6.
- Behramoğlu, A.**(2007) İki Ağıt, Tekin Yayınları, İstanbul.
- Behramoğlu, A.**(2008)Yaşadıklarımın Öğrendiğim Bir Şey Var, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- Behramoğlu, A.**(2008) Beyaz, İpek Gibi Yağdı Kar, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.
- Behramoğlu, A.**(2008) Hayata Uzun Veda, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- Behramoğlu, A.**(2008) İstek, Okyanusla İlk Karşılaşma, Evrensel Basın Yayın, İstanbul.
- Behramoğlu, A.**(2008) Sevgilimsin, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- Behramoğlu, A.**(2008) Yurdu Teninde Duymak, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.
- Behramoğlu, A.**(2011) Hayata Uzun Veda, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- Behramoğlu, A.**(2012) Yaşadıklarımın Öğrendiğim Bir Şey Var, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- Behramoğlu, A.**(2012) Ne Çok Hain, Cumhuriyet, 22 Eylül.
- Behramoğlu, A-Özel, İ**(1995)Genç Bir Şairden Genç Bir Şaire Mektuplar, Oğlak Yayınevi, İstanbul).
- Behramoğlu, A; Behram, N.**(2015) Yeniden Yaratılmanın Coşkusıyla, Mektuplar (1967-1983), Haz. Onur Behramoğlu, Tekin Yayınevi, İstanbul.

- Behramoğlu, O.**(2015) Yeniden Yaratılmanın Coşkusuyula-Mektuplar (1967-1983) Tekin Yayınevi, İstanbul.
- Behramoğlu, O.**(1970) Yeni Bir Şarkıya, Halkın Dostları, s.3, Mayıs.
- Behramoğlu, O.**(1999) On Ayrılık Şiiri, Aşk İki Kişiliktir, Adam Yayınları, İstanbul.
- Behramoğlu, O.**(2008) İstek, Okyanusla İlk Karşılaşma, Evrensel Basın Yayın, İstanbul.
- Beyatlı, Y.**(1974) Atik-Valde'den İnen Sokakta, Kendi Gök Kubbemiz, Yahya Kemal Enstitüsü, İstanbul.
- Bozkurt, N.**(1992) Sanat ve Estetik Kuramları, Ara Yayınları, İstanbul.
- Budak, A.**(2000) Psikoloji Sözlüğü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Bulduklu, Y.**(2019) Eleştirel Çalışmalarda Nitel Araştırma Yöntemi Olarak Gömülü Teori; Kritik İletişim Çalışmaları Dergisi, s.1,Sf.1-14.
- Cebeci, O.**(2004) Psikanalitik Edebiyat Kuramı, İtaki Yayınları, İstanbul.
- Çam, O.**(1992: 155-160) Tükenmişlik Envanterinin Geçerlik ve Güvenirliğinin Araştırılması, 7. Ulusal Psikoloji Kongresi, Hacettepe Üniversitesi Yayını, Ankara.
- Çamlıbel, F. N.**(2003) Han Duvarları, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Çelik, M.**(2010) Ataol Behramoğlu, Sanat Yaprağı, Eylül.
- Çelikkan, Ş.**(2017) Sigmund Freud'da Yaratmanın Psikolojisi: Psikanalitik Sanat, Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 4, s.11, Haziran, Sf. 226-227
- Dağı, N.** (2015) Tefvik Fikret'in Şiirinde ütopik Özlemin İzleri, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, s.13, Sf11.
- De Botton, A.**(2008) Felsefenin Tesellisi,(çev.Banu,Tellioğlu Altuğ), Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Elkind, D.**(1979) Erik Erikson: İnsanda Gelişimin Sekiz Evresi, çev. Dönmez, A. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 12(1): 27-38, Ankara.
- Emre, İ.**(2006) Edebiyat ve Psikoloji, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Enginün, İ-Kerman, Z.**(1987) Ahmet Haşim- Bütün Şiirleri, Dergah Yayınları, İstanbul
- Eren(Estekanchi), H.**(2017) Necip Fazıl'ın Şiirinde Yalnızlık, FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, s.10 Güz, Sf.115-133
- Erikson, E.**(1984) İnsanın Sekiz Çağı, çev.Bedirhan Üstün, Vedat Sar, Toplum Yayınları, Ankara;(2014) İnsanın 8 Evresi, çev.Gonca Akkaya 2.baskı, Okyanus Yayınları, İstanbul.
- Ergin, C.**(1972) Doktorlar ve Hemşirelerde Tükenmişlik ve Maslach Tükenmişlik Örneğinin Uyarlanması, 7. Ulusal Psikoloji Kongresi, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Erzen, Dr.M.**(2008) Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun Şiirinde Yalnızlık, Kaçış ve Yabancılaşma, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Volum 4.
- Freud, S.**(1944) Hayatım ve Psikanaliz, (çev. Selmin Evrim), İnsel Yayınevi,İstanbul;(1993) Yaşamım ve Psikanaliz, çev.KamuranŞipal, Say Yayınları, İstanbul.
- Freud, S.**(1999), Sanat ve Edebiyat, (çev. Kamuran Şipal), Payel Yayınları, İstanbul.
- Freud, S.**(2002) Metapsikoloji, (çev. Emre Kaplan, Ayşen Tekşen Kaplan)Payel Yayınları, İstanbul.

- Freud, S.**(2002) Yas ve Melankoli, Sf.237-259(çev.E. Kapkın, A. TekşenKapkın,Payel Yayınları, İstanbul;(çev.AslıEmirsoy), Telos Yayınları, İstanbul.
- Freud, S.**(2007) Sanat ve Sanatçılar Üzerine,(çev.KamuranŞipal),Bozak Yayınları, İstanbul
- Freud, S.**(2010) Rüya Yorumları(çev.A. Kanat), İlya Yayınları, İzmir.
- Freud, S.**(2010) Narsizm Üzerine ve Schreber Vakası, (çev.BanuBüyükkal, Saffet Murat Tura, Metis Yayınları, İstanbul.
- Freud, Jung, Adler**(1981) Psikanaliz Açısından Edebiyat, (çev.SelahattinHilav), Ataç Kitabevi, İstanbul.
- Fromm, E.**(1996) Özgürlükten Kaçış, (çev. Şemsa Yeğın), Payel Yayınları, İstanbul.
- Geçtan, E.**(2004) Psikanaliz ve Sonrası, Metis Yayınları, İstanbul.
- Gündüz, B. Çapri, B. Gökçalan, Z.**(2012) Üniversite Öğrencilerinin Tükenmişlik Düzeylerinin İncelenmesi, Atatürk Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi, Temmuz.
- Heidegger, M.**(2008) Varlık ve Zaman,(çev.Kaan H. Ökten), Agora Kitabevi, İstanbul.
- Jacobi, J.**(2002) C.G. Jung Psikolojisi (çev. Mehmet Arap), İlhan Yayınevi, İstanbul.
- Jung, C.G**(1981) Psikoloji ve Edebiyat, (çev.SelahattinHilav), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Jung, C.G**(2015) Dört Arketip, çev. Zehra Aksu Yılmaz, Metis Yayıncılık, İstanbul.
- Jung, C.G**(2016) Rüyalar, çev.Aylin Kayapalı, Pinhan Yayıncılık, İstanbul.
- Karacan,F.**(1999) Ölümle İlgili Davranış Örüntüleri Açısından Modern Batı ve Türk İslam Kültürü, Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, vol: 12, Erzurum.
- Karnick, P.**(2011)Yalnızlık Hissi: Teorik Yaklaşımlar, (çev. Selçuk Zengin, Muhammed Kızılgeçit), Dinbilimleri Araştırmaları Dergisi, c.11,s.3.
- Koç,E.**(1999) Yunus Emre ve Egzistansiyalistlerde Zamansallık ve Ölüm, Felsefe Dünyası Dergisi, s.29, Sf.35-36.
- Kohut, H.**(2013) Kendiliğın Yeniden Yapılandırılması, Metis Yayıncılık, İstanbul.
- Kohut, H.**(2015) Kendiliğın Çözömlenmesi,(çev.Atbaşoğlu, C; Büyökbakkal, İşçan, C,) Metis Yayınları, İstanbul.
- Kris, E;Otto**(2013) Sanatçı İmgesinin Oluşumu; Efsane, Mit ve Büyü,(çev.Sabri Gürses), İthaki Yayınları, İstanbul.
- Lacan, J.**(1982) Psikanaliz Deneyiminin Ortaya Koyduğu Biçimiyle Özne-Ben'in İşlevini Oluşturucusu Olarak Ayna Evresi(çev. Nilüfer Kuyaş), Felsefe Yayınları 1. Haziran: Selahattin Hilav, Yazko Felsefe Yayınları, İstanbul.
- Lacan,J.**(2015) Ben Üzerine Bazı Yansımalar, çev.<https://yersizseyleyler.wordpress.com>
- May,R.**(2007) Yaratma Cesareti, (çev.AlperOysal), Metis Yayınları, İstanbul.
- Mehmet, R.**(2008) Yaklaşımlarıyla Eleştiri Kuramları, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Montaigne**(2006) Denemeler I, (çev.Hüsen Portakal), Cem Yayınevi, İstanbul.

- Moran, B.**(2007) Edebiyat Kuramları ve Eleştiri, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Naykı, K.N.**(2012) Edebiyat Çalışmaları ve Psikoloji, Pivolka, S.22, Haziran, Ankara.
- Obickin, G.D.**(1969) Lenin, Hayatı ve Mücadelesi, çev. Aykut Baykal, Ekin Yayınları, Ankara.
- Odabaş, İ.**(2009) Ataol Behramoğlu, Dilge, s.2. Eylül-Ekim- Kasım.
- Oral, Z.**(2015) Bu Gün Seviştim, Cumhuriyet 1 Şubat.
- Paz, O.**(1990) Yalnızlık Dolambacı, (çev.Bozkurt Güvenç), Cem Yayınevi, İstanbul.
- Polat, E; Aşkın, Z.**(2017), Ölüm Kavramının Heidegger ve Sartre Felsefesindeki Yeri, Kilikya Felsefe Dergisi, s.1.
- Popova, M.**(2016) Nietzsche: Varoluş Yolculuğu ve Özgür Ruh Olmanın Anlamı Üzerine (çev. Burak Avcı),Düşünbil Portal, 20 Ekim, s.63, <https://dusunbil.com>
- Rank, O.**(2016) Kahramanın Doğuş Miti, (çev.Gökçe Yavaş), Pinhan Yayınları, İstanbul
- Sabancı, C.**(2018) Hegel, Heidegger ve Levinas'ta Ölümün Kurucu Rolü, Hacattepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, 2018, Ankara (Basılmamış doktora tezi).
- Soykan, Ö.N.**(1999) Varoluş Yolunun Ara Kavşağında Korku ve Kaygı, Batı-Doğu Dergisi, s.6, Sf.35-53, İstanbul.
- Sullivan, Harry Stuck.**(1953) The Interpersonal Theory of Psychiatry, Nortos Press.
- Sunat, H.**(2006) İmgenin Tılsımlı Rüzgârı, Yirmidört Yayınları, İstanbul.
- Tarancı, C.S.**(1983) Otuz Beş Yaş- Bütün Şiirleri- Can Yayınları, İstanbul.
- Teber, S.**(1997) Melankoli, Say Yayınları, İstanbul.
- Terbaş, Ö.**(2016) Rüyalardan Gerçekliğe Psikanaliz ve Sanat, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Tillich, P.**(1952) The Courage To Be New Haven, Yale university Press, New Haven, Cannecticut.
- Trilling, L.**(1969) Freud ve Edebiyat,(çev.Egemen Berköz), Yeni Dergi, s.55, Nisan, De yayınevi, İstanbul.
- Townsend, D.**(2002) Eleştiriye Giriş, (çev.Sabri Büyükdüvenci), İmge, Kitabevi, İstanbul.
- Torun, A.**(1997) Stres ve Tükenmişlik, Türk Psikologlar Derneği Yayınları, İstanbul.
- Tura, S.M.**(2010) Freud'dan Lacan'a Psikanaliz, Kanat Kitabevi, İstanbul.
- Tutarel, K. Ş; Çavuşoğlu, S.**(2006) Evlilik Uyumu, Bağlanma Stilleri, Yüklemeler ve Benlik Algısı Arasındaki İlişkiler, Aile ve Toplum Dergisi s.3(9), Sf.61-68, Ankara.
- Türkçapar, E.G.**(1992) Freud, Ağaç Yayıncılık, İstanbul.
- Yerlikaya, E; İnanç B.Y.**(2012) Kişilik Kuramları, Pegam Yayınları, Ankara.
- Yılmaz, A.**(2011) Orhan Veli'de Kaçış, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, 10(1), Sf.257-259.
- Yılmaz, F.**(2017) Dünyayla Söyleşen Şair; Ataol Behramoğlu, Tekin Yayınevi, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

Ad: Figen
Soyadı: Yılmaz
Doğum tarihi: 03. 01. 1982
Doğum yeri: Sivas
Gsm: 0 538 525 95 65

Öğrenim Durumu

İlk ve ortaöğretim; Kazım Karabekir Paşa İlkokulu, Behrampaşa Ortaokulu, Kongre Anadolu Lisesi.

Lisans: Lefke Avrupa Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (2004).

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü (AUZEF-2017).

Yüksek Lisans: İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı (2007, 2008).

İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı (2017).

İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı(2017).

Kitaplar:

YILMAZ, F.(2014). *Dünyaya İki Satır* Denemeler Şiirler, İkinci Adam Yayınları, İstanbul.

BİRİNCİ, N. YILMAZ, F.(2016), *Aydın Düşünceler I* (2017), *Aydın Düşünceler II*

(2017), *Aydın Düşünceler III*

Dünyayla Söyleşen Şair Atal Behramoğlu Hayatı ve Şiiri (2017), Tekin Yayınevi, Yüksek Lisans Tezi.

Makaleler

Modern Türk Şiiri'nde Divan Şiir Geleneğinden Yararlanma Sorunu (1960-1970). İstanbul Aydın Üniversitesi, Aydın Türklük Bilgisi Dergisi, Nisan 2017 (30 s.).

Katıldığı Seminerler

Modern Türk Edebiyatı'nın Öğretim Yöntemleri (2016)

80. Ölüm Yıldönümünde Mehmet Akif Ersoy (2016).